

RINGERIKE.

RVE

Ringerike

Denne siden er uten innhold

RINGERIKE

1979

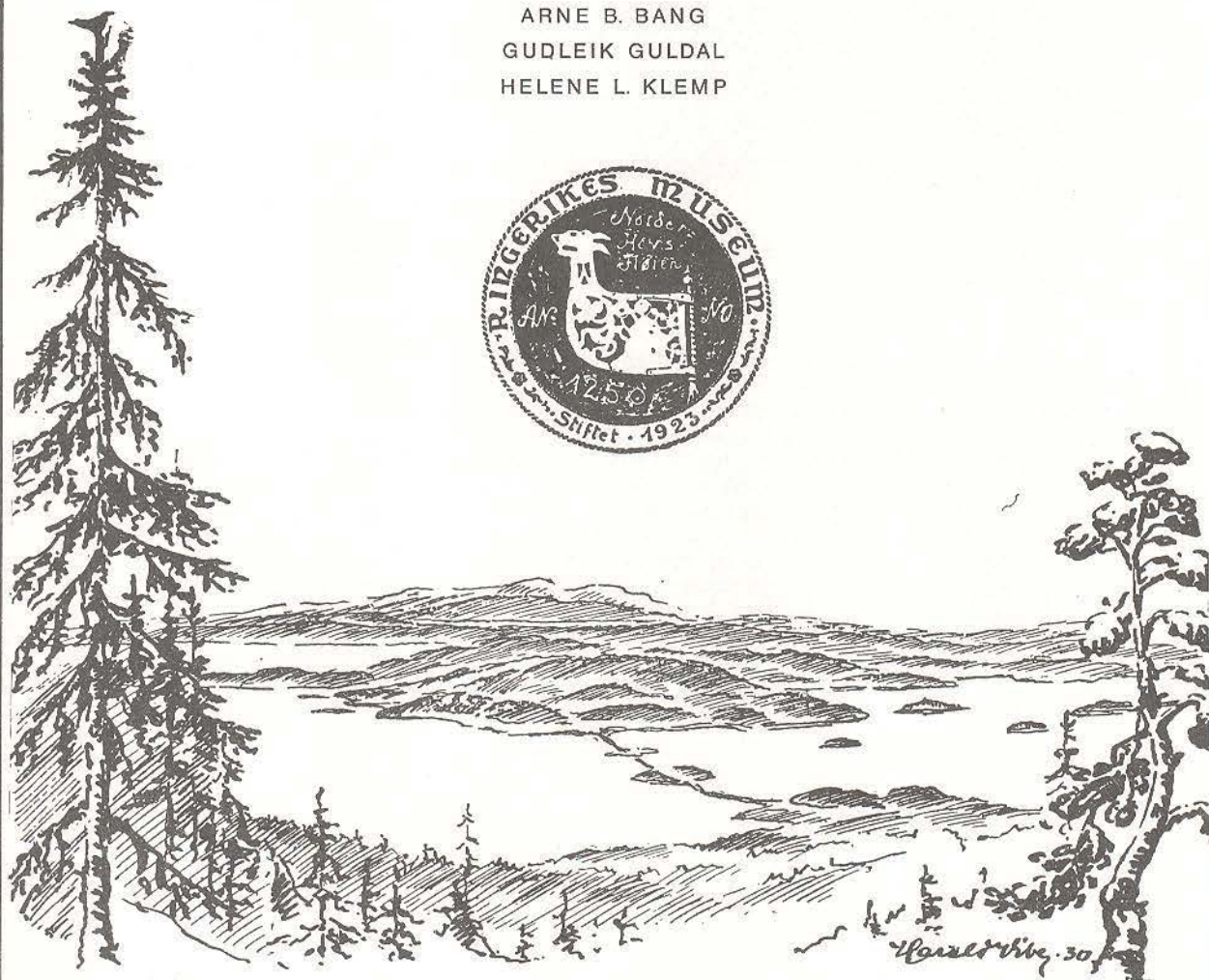
(Hefte nr. 51)

UTGITT AV

RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKES MUSEUM
OG RINGERIKE HISTORIELAG

VED

ARNE B. BANG
GUDLEIK GULDAL
HELENE L. KLEMP

I N N H O L D :

	Side
Einar Heimås Dokken In Memoriam	3
Frank Olsen: Bauta for Husmenn	4
Fredrik Schjander d.e.: Rapport fra en fottur til Ringerike i 1874	5
Gudleik Guldal: Hole Kirke 1954 - 1979	7
Helene L. Klemp: Sundvolden - et sted med eldgamle tradisjoner	9
Arne B. Bang: Heradsbygdas Topografi	16
Gunhild Hagen: Vikar Sanitetsforening gjennom 50 år	20
Gerda Strande: Reklame med humor fra århundreskiftet	22
Torbjørn Slåtto: Gårdsvald - eiendomsfigurer	23
Sigv. Mjør: August Steinhamar	29
Jan Solgård: Sognedalens Jernværk	33
Bjarne Olsen: Barndomsminner i Hønefoss	42
Hallvard Løyland: Tida går	45
Gisle Guldal: Companer og Leyermaalssyndere	47

Omslagsbildet: «Stein Gård» av Hallvard Løyland.

Einar Heimås Dokken

IN MEMORIAM

I år foreligger intet bidrag fra Einar Heimås Dokken til «Ringerike». Det vil sikkert bli savnet av de mange lesere av heftet. Vi har alle blitt vant til hans innlegg, og var glad for å få del i hans viten om Ringerike og befolkningen her både fra fortid og nutid. Vi har også gledet oss over hans klare og greie måte å si tingene på, og har beundret den skjønnsomhet han alltid viste i behandlingen av sine emner.

Han var mangesidig Einar Heimås Dokken, en begavet kunstner på flere områder, men best kjent som skogens og skoglivets venn. Her var han utrettelig. Folkets liv gjennom tidene var et annet av hans interesseområder. Hans hjertet lag for menneskene i deres liv og virksomhet gir hans bøker og artikler bud om. Han hadde den gaven å kunne forstå og føle med andre, enten det gjaldt fortid eller nutid.

Einar Heimås Dokken har derfor gjennom sine skrifter fått en kontakt med Ringerikes befolkning og mange andre som bare få oppnår. Hans navn og virke vil bli husket. Redaksjonen har fått anledning til å gjengi et foto-

grafi som viser forfatteren i sitt rette element og slik han var kjent, i skogens fred, den samme som følger hans minne.

Redaksjonen antar leserne vil ha interesse av en samlet oppgave over hans artikler i heftet «Ringerike»:

- 1927: Slektsminner fra 1814.
- 1928: Johan Georg Boll Gram.
- 1929: To husmenn.
- 1930: Gamalt frå Ådal. (Kjerstigutten m.m.).
- 1931: Fossene (Hensfoss - Hønefoss).
- 1935: Om bjørnen og bjørnejegere på Ringerike.
- 1937: Litt om sæterdriften på Ringerike i gammel tid.
- 1941: Om Ådalens alle tiders største jeger, Bendik Amundstua.
- 1947: Holeia.
- 1948: Litt gammelt frå Vidalen.
- 1949: Om Viul Gård og Industri.
- 1961: En haustdag i Ådalsskogene.
- 1969: Etter gamle veier i Ådalen (Simensrud).
- 1970: Breien Gård.
- 1971: Om Strande og Strandefolket ved Sperillen.
- 1972: Hesselberg Gård (200 års jubileum).
- 1973: Ramberget i Ådalen.
- 1974: Oppen Gård i Heradsbygda.
- 1975: Mor forteller.
- 1976: Kolbrennerætta fra Lunder.
- 1977: Vassenden.
- 1978: Hovind. En tidligere kongsgård.

Bildet viser ei gammel husmannsstue i Hole. Stedet heter Halvorsbråten som var husmannsplass under Stein. Bildet er tatt i 1929. Foran huset ser vi Ingeborg og Johan Madsen. Ingeborg var fra Valdres. Hun var født i 1893 og døde i 1941. Johan Madsen er født på en husmannsplass like i nabolaget i 1883 og flyttet til Halvorsbråten i 1914. Han er en av Holes eldste innvånere, og i en alder av 96 år bor han fortsatt her i denne husmannsstua. Huset må en regne med er mer enn 200 år. Johan Madsens datter, Bergljot Vartland, har gitt disse opplysninger. G. G.

Bauta for Husmenn

*Hans Olsen var husmann på Lohre
og kona var Maren fra Strand,[★]
de bodde i Hanserud-stua
og var av de små i vårt land.*

*De var av de små i landet
som strevet på andres jord,
trofast gjorde de plikten
derfor ble gjerningen stor.*

*Sjøl fikk de åtte unger
i stua på Hanserud,
men stemmerett fikk de ikke.
Hans Olsen stemte på Gud.*

*Han leste i hus-postillen,
han takket for sild og brød,
og ba for kua på båsen
den avgjorde liv, eller død.*

*No er de alle borte
Hans husmann og Maren, hans viv,
er gått tilbake til jorden
som ga dem så strevsamt liv.*

*De hviler ved Hole kirke
i Ringeriks hellige jord,
det står ingen bauta på graven
det blir bare disse ord.*

Under en av Lohre-gårdene i Hole var det en husmannsplass som het Hanserud.

★) Strand - Tyrstrand.

FRANK OLSEN

Rapport fra en fottur til Ringerike i 1874

FREDRIK SCHJANDER d. e.

Foto: Chr. G. Rude

De var seks i følge, unge frøkner, jevnaldrende, gode venninner. To av dem ble med årene mine tanter. De var omkring 20 år da de gikk denne turen, - og bildet ble tatt. Den yngste av søstrene skrev en rapport fra turen.

Deltakerne møttes i Sandvika fredag morgen den 16. juli 1874. De dro alene, det vil si uten mannfolkfølge, bikkjer eller annen beskyttelse. Men ellers var de rikt utstyrt, bl.a. med paraply og håndkuffert, som vi ser av bildet. Videre forstår vi at rapporten at de er forsynt med gode råd av erfarne turgjengere, og kartskisser med stedsnavn, avstander og klokkeslett inntegnet.

Sporty og veltrenet har de sikkert vært. Og se på antrekket! Det var de stolte av - med rette. Om det leser vi i rapportern fra hjemturen: «Da vi kom til Drammen gikk vi op til Rude og fik fotograferet os i fuld turistdragt.» (Christoffer Gade Rude drev som fotograf i Drammen fra 1865 til 1901. Fra 1884 drev han også en filial i Christiania. Denne ble senere overtatt av sønnen Ernest Rude). Bildet - originalen fra C. G. Rude med påtrykk «Pladen opbevares», og en avskrift av rapporten er fremde-

les i familiens eie. Rapporten er kort men innholdsrik.

Ingen av deltakerne bodde i Bærum, såvidt vi vet. Tantene hadde sitt hjem i Sarpsborg. Det står i rapporten at de måtte overnatte i Christiania for å komme tidnok til toget neste morgen. Det gikk fra Vestbanestasjonen kl. 5.30 til Sandvika, der deltakerne etter avtale skulle møtes. Vi kan ifølge rapporten gå ut fra at de andre fire var fra Oslo.

Men var det ikke da en tungvint omvei våre damer valgte da de startet fotturen Oslo-Ringerike med å ta toget til Sandvika?

Nei! Tvert i mot. Det var en snarvei for Oslo-folk, og for folk vest for byen. Og det var noe nytt! I 1872 - snaue to år før denne turen - var nemlig Vestbanen åpnet for trafikk på strekningen Chria-Drammen. Først i 1898 kom konkurrenten, - Holmenkollbanen.

Vi slutter oss til selskapet ved møtestedet i Sandvika fredag den 16. juli 1874 kl. 6 morgen, og gjengir så rapporten videre i sin helhet i den originale språkdrakt: «... og derfra spadserede vi til Klævvstuen, hvor vi ankom omtrent 7 aften (2½ mil). Om aftenen gikk vi til Dron-

ningens udsigt og saa solen gaa ned i deiligt vejr. Vi stod op 1½ om natten og gik til Kongens udsigt, hvor vi saa solen staa op.

Henimod 9 om morgenen gik vi ned af klæven til Sundvolden, hvor vi spiste middag. Omkring 12½ roede vi derfra til Hungerholt (omtrent ½ mil) og saa begav vi os tilfods paa vejen til Hønefos (¾ mil. Først gik vi til Norderhovs kirke (¼ mil) hvor vi besaa kirken samt levningene af Anna Colbjørnsens og hendes mands lig nede i kjælderen. Vi besaa Svenskestuen og frøknerne Hirsch trakterte os med vin og kage.

Derfra gik vi 1/2 mil til Hønefos, hvor vi overnattede i Helgesens hotel og havde det meget godt. Vi var omkring i byen og paa en høj udsigt, hvorfra vi kunde overse hele byen.

Dagen efter (søndag) besaa vi kirken, overvar skriftetalen av pastor Hesselberg og var ellers omkring i byen og besaa den. Omtrent kl 12 rejste vi med jernbanen til Randsfjord station, hvorfra vi spadserede til Hadelands glasværk, men da de paa grund af søndagen ikke blæste glas, gav vi en gut nogle penge, og saa blæste han lidt for os, og viste os ellers omkring der.

Glasværket ligger omtrent 1/8 mil fra stationen, og vi gik tilbage til den og spiste lidt der.

Omtrent 2½ rejste vi derfra til Vikerskund, hvor vi tog ind i Krona hotel. En stund efter vi var kommet did, spadserede vi til Modums bad (omtrent 1½ fjerding) hvor vi badede os og gik omkring og besaa stedet, samt Kaggefes. Vi spiste sammen med alle badegjæsterne og saa ogsaa paa dansen om aftenen. Omtrent 9½ gik vi tilbage til Krona, hvor vi overnattede. Der var ikke videre pent stel.

Morgenen efter gik vi atter op til badet og besaa os mere, samt drak af kilden. Saa spiste vi en varm frokost og begav os igjen til hotellet og derfra til Vikersund station for at tage med jernbanen til Drammen, 2½.

Da vi kom til Drammen, gik vi op til Rude og fik fotograferet os i fuld turistdragt, og da det var gjort, skiltes Elnor og jeg fra vore venner for at gaa til Strømsø, og de øvrige paa én nær rejste senere paa eftermiddagen til Christiania igjen.

Vi var alle enige om at vor tur havde været meget morsom og hyggelig.

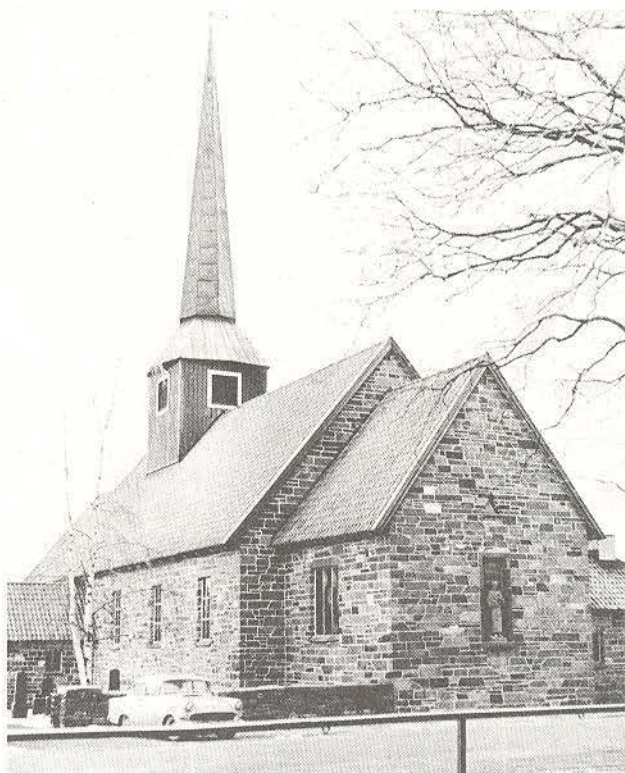
Vi kom til Drammen Mandagen den 20de Juli og havde klart vejr hele tiden under vor tur».

HOLE KIRKE

1954—1979

GUDLEIK GULDAL

I forbindelse med Hole kirkes 25 års jubileum i 1979 er det utgitt et jubileumshefte, og i dette leser vi bl.a.:

«Midt under siste krig, 24. mai 1943, gikk det et kraftig tordenvær over Røyse. En nabo til prestegården kom løpende med rop om at det brant i kirken. Å redde selve kirken var umulig. Andre folk kom løpende til, og et iherdig arbeid ble satt i gang, og mange verdifulle ting ble reddet fra flammens rov. I Ringerikes Blad for 25. mai 1943 leser vi bl.a.: «En trøst i sorgen er det at det aller meste av inventaret ble reddet ut. Bl.a. altertavlen, lysekronen og syv lysestaker dels i messing og dels i tinn, døpefonten, brudestolene, samt en rekke bilder, treskulpturer, sølvtøy, dåpsklede og et alterklede.

Den eldste delen av kirken var oppført av stein. Denne delen mener man er fra ca. 1200. Arbeidet var så solid gjort at den ikke bare har trosset de mange hundre år, men også kom ganske helskinnet gjennom brannen, og murene kan med fordel benyttes etter brannen.»

Etter krigen oppnevnte Hole herredstyre i møte 11. mars 1946 en byggekomité for gjenreisning av kirken. Komitéens sekretær, Kornelius Lehne, skrev en beretning om kirkens

gjenreisning. Denne beretningen ble skrevet med tusj på skinn, og den ligger innmurt i kirkens murte alter. I denne beretningen kan vi bl.a. lese: «Gravkapellet ble midlertidig innredet som kirke. Murene av den gamle steinkirke ble tekket med et midlertidig tak. Den gamle kirkes klokker var begge gått tapt ved brannen, og man fant bare litt igjen av dem i ruinene. For å få en ny klokke, ble det blant menigheten foretatt en innsamling av tinn og kobber. Folk ga villig kjeler og fat, så det virkelig ble til klokke. Den veide 192 kg. og ble støpt i 1944. Klokken ble hengt opp i en provisorisk støpul ved kapellet. Denne klokken henger i dag i tårnet sammen med en større klokke, som veier ca. 400 kg.

Arkitekt Finn Bryhn, Oslo, påtok seg oppgaven med gjenreisning av kirken. Han slo fast at man hadde valget mellom å la de gjenstående ruiner bli stående som et selvstendig bygg, eller på en eller annen måte ta dem med i det nye kirkebygget. Arkitektens tegninger til ny kirke i tilknytning til ruinene av den gamle steinkirken ble godtatt av byggekomitéen.

Byggmester Alf Ruud sto for gjenreisningen av den nye kirken, og restaureringsarbeidet

med de gamle murene ble igangsatt våren 1950.

Kirken skulle føres opp i Ålesundsmur med utvendig sandsteinmur. Denne sandsteinen ble tatt ut på østsiden av Steinsfjorden, og 600 kvadratmeter ble kjørt fram til kirkevengen høsten og vinteren 1950/51.

Opprinnelig var det meningen å legge kalkpuss på kirken utvendig, men da man fikk se de vakre oppmurte veggene, var alle enige om at det var for fine saker å gjemme bort. Steinveggene skulle få tre fram i sin naturlige form og farge.

Omkostningene ved kirkebygget i ferdig stand beløp seg til ca. 900.000,- kroner.

Innvielsen av den nye Hole kirke fant sted søndag 5. september 1954.

I Ringerikes Blad for mandag 6. september kan man lese følgende: «På alle veier strømmet kirkefolket til Hole kirke i går. Innvielsesdagen som det er sett fram til så lenge, var kommet. Og man ser denne store oppslutningen med takk og med bønn for kirken og for bygden, at slik som strømmen til Guds hus er i dag, må den være de mange søndager når klokkene kaller.» - Ordfører Sundøen ga fra kordøren en grei orientering fra den gamle kirkes brann den 23. mai 1943, og fram til dagens innvielse. Sundøen takket hver og en, uten å nevne navn, for det arbeid som i fellesskap hadde muliggjort reisingen av det nye kirkebygget.

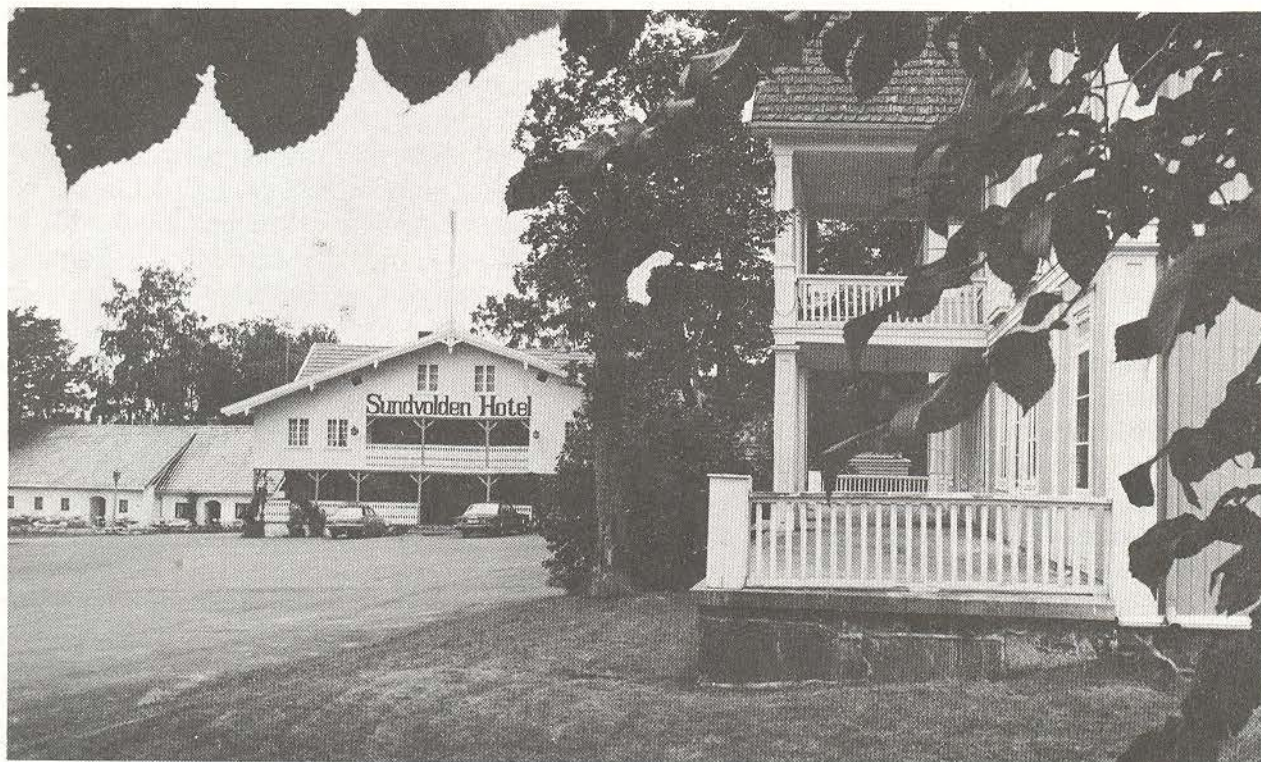
Sokneprest Thomle ba fra kordøren om Herrens sanne innvielse av huset til sin bolig. Biskop Bjarne Skard ønsket fra prekestolen til lykke med den nye kirken. Han sa bl.a. at det er oppmuntrende at en kirke som denne bygges i dag, og den kan stå som et eksempel for hele bispedømmet. For hele bygden ville tårnet stå som et samlende merke som gir tanke- ne retning slik som tårnet peker: Oppover.

Etter prekenen leste biskopen kirkens bønn for innvielse og erklærte Hole nye kirke innviet.

Prost Thomle, som døde i april 1979, hadde for noen år siden en artikkelserie i Menighetsbladet om gjenreisningen av Hole kirke. Vi lar noe av det han sa om denne kirken, avslutte denne artikkelen:

«De eldre i Hole var glade i og følte seg hjemme i den brente Hole kirke, og de kunne være skeptiske overfor den nye kirke. Da den nye kirken ble innviet av biskop Bjarne Skard 5. september 1954, forsvant all skepsis. Unge og gamle følte seg hjemme i den nye kirken. Vi fikk et kirkerom som fyller sinnet med fred og glede. Det er skapt et kirkebygg i harmoni og stille skjønnhet. Selv om det er en gedigen kirke av stein og betong, er det ingen tung stenkoloss. Det er vist pietet overfor den del av den gamle kirke som sto igjen, og det er skapt en harmonisk enhet av gammelt og nytt.»

Sundvolden -

HELENE L. KLEMP

et sted med eldgamle tradisjoner

Norge er et lite land, men allikevel har det en rik og gammel kultur og litteratur. Landet har øde steder og trange daler med liten befolkningstetthet. Slik har det alltid vært, langt verre før enn i dag. Kommunikasjonene menneskene imellom er blitt deretter. Veier i vår betydning av ordet, fantes ikke. Menneskene kunne bare i liten utstrekning komme fram med kjøretøyer. Det måtte bli å gå til fots eller å ride. Det ble ikke mange kilometrene pr. dag de kunne tilbakelegge. Visse reiseruter peker seg ut. Noen gikk øst-vest, noen gikk syd-nord. Tilbake i tiden var mange av rutene faste pilgrimsruter. Fra uminnelige tider var adkom-

sten fra Ringerike til Oslo og Drammen over Krokskogen. Den eldgamle veien over Nordkleiva og skogen innover, var ikke farende med kjøretøy. Her var kun ridevei. Oslo-bispen Jens Nielsson, 1538–1600, har nøye beskrevet veien i sin visitasbok, og det står også at han fikk skyss over Sundet til Sundvollen.

I 1805 ble den nye kongsvei over Søndre Kleiv ferdig. Øverst i bakken i Kleiva kan man se bokstavene «No. 5 Fjelstad 157 alen 1807» innhugget i fjellveggen. Gården Fjelstad på Røyse hadde altså dette veistykke å vedlikeholde.

Både veien over Nord-Kleiva og Sør-Kleiva kom ned til Sundvollen. En eldgammel vei, Manneskarveien, fører til Bragernes. Fjorden var også en god ferdselsåre, båt om sommeren og ferdsel på isen i vintertiden. Store føringsbåter passerte Sundvollen på vei til Hungerholdt hvor opplendingene møtte og overtok føringen videre.

Landets barske klima innbød ikke alltid til å overnatte under åpen himmel, og sagaen forteller da også om «Sælahus» som ble oppført langs veiene. Det var ubebodde hus hvor de veifarende kunne ta inn, og loven sa at de som tok tilhold i slike sælahus var felles ansvarlig for varmen, og ingen hadde rett til å søke opphold der lenger enn 3 døgn. Etter kongelig påbud ble det alt i middelalderen opprettet tavernar - gjestgiverier. Også disse steder hadde rettigheter og plikter fastsatt i loven.

Et av disse gjestgiverier i vårt distrikt finner vi omtalt langt tilbake i tiden. I dag heter stedet «Sundvolden Hotel», engang Sundvolden Gjstgiveri. I naturskjønne omgivelser, i hjertet av Ringerike, mellom Tyrifjorden og Krokskogen, ligger i dag hotellet, som en gang gjestgiveriet lå, et sted med rike tradisjoner, et naturlig sted å ta inn. I riktig gamle papirer kalles stedet for Kroksundvollen. Navnet sier at her har det vært seter som i utstrekning rakk fra Rørvika til Trøksle, og med utslått oppe ved Nord-Kleiva, gammelt navn Agunnerud. Sundvollen var innfallsporten til Krokskogen, hvorover den eldgamle ferdselsveien gikk. Her måtte de farende forbi, og her måtte de få seg båtskyss over fjorden til Kroksund for å komme videre.

Allerede i 1648 nevnes Sundvollen skriftlig som gjestgiveri, tillikemed at verten hadde brennevinsrett, men med sikkerhet kan vi gå ut i fra at det er meget lenger siden den første reisende fikk herberge her.

På Sundvollen var foruten gjestgiveri også fergested og skyss-stasjon med tilsigelse. Når en reisende skulle ha skyss, kunne han sende bud i forveien og på tilsigelses-stasjonen måtte de skaffe hester, som ble rekvirert på gårde- ne rundt i bygden etter tur. Det kunne somme tider være mangel på hester, og av og til var det meget vanskelig å skaffe det fornødne antall, som f.eks. da den daværende eier Johan Blyberg i 1851 ble tilsagt å skaffe 120 hester til

militærskyss til Hønefoss i anledning «Hattemakerkrigen».

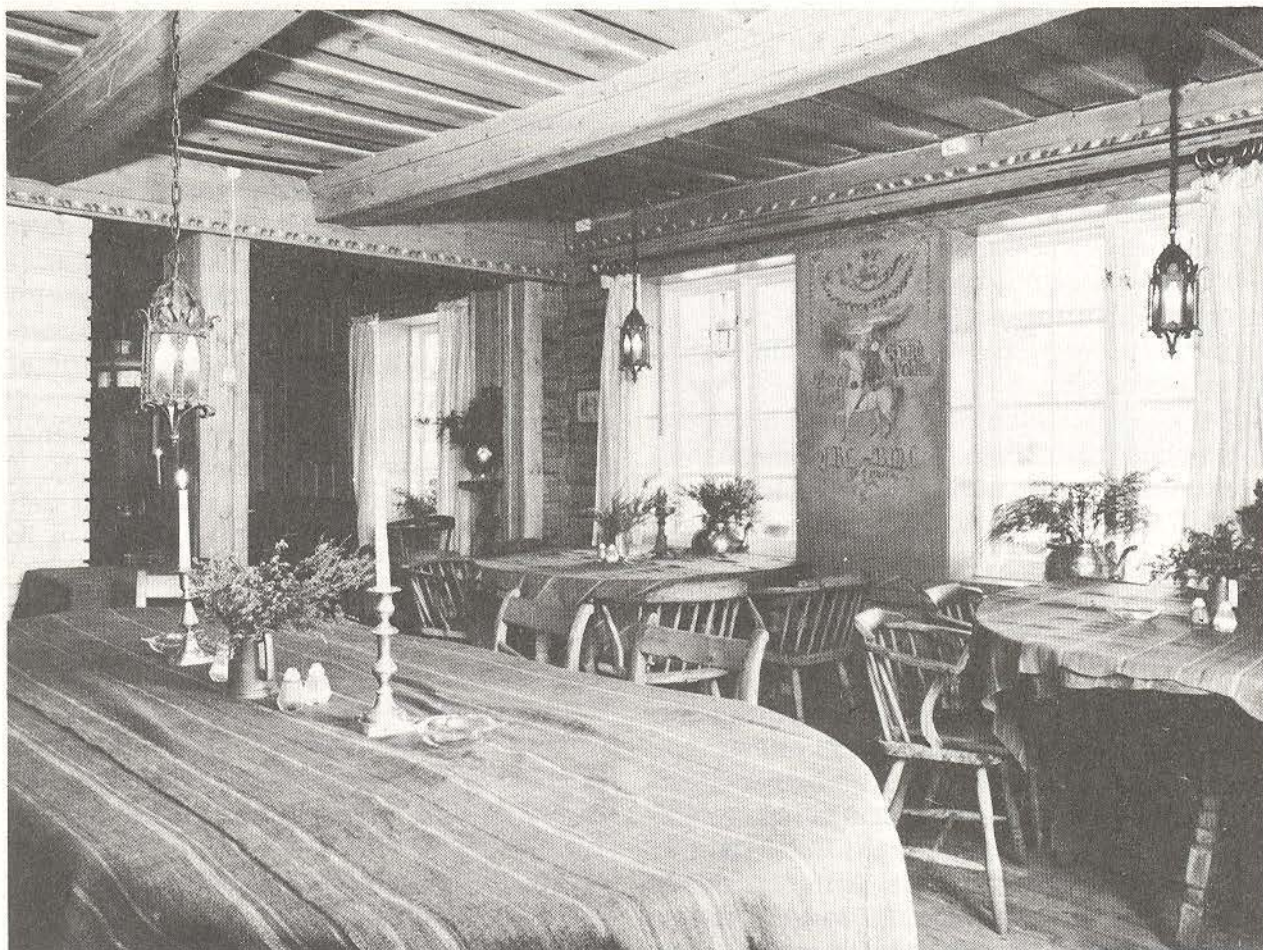
Et hvert gjestgiveri hadde plikt til å ha mat og føring å selge til de veifarende. Forordningen om fergestedene var meget nøye og strenge. Disse fergemennene var så å si de første offentlige tjenestemenn. Kongens folk hadde fri skyss, høyere embetsmenn med tjenerskap hadde det samme. Men det var mange som forsøkte å snike seg over gratis. Mot dette var det strenge lovbud. I de eldste lovene står det at en slik «falsk» reisende, skulle bankes, dog måtte han ikke slås ihjel. Det kom mange klager både fra de reisende og fra gjestgiveren.

I skrevet fra 1648 står det at «Qvinden der haver herberge ved overfarten ved Steinsfjorden, ligger i ledtog med røvere, tyve, landløbere og skjælme, naar hun sætter reisende over, farer hun helt utækkelig afsted baade med fyldewri og overskjælden paa dennem hun overfører, naar de hende ikke dobbelt derfor vilde fornøie». Dette er etter all sannsynlighet en klage fra en reisende. «Qvindens» egen forklaring foreligger ikke. Saken kan derfor vanskelig bedømmes. Klagen kan ha vært en hevnaakt.

Mat til folk og føring til hester måtte gjestgiveren skaffe. Hva betaling angår, så hadde gjestgiverne rett til å ta 1/3 mere enn gjengs pris i bygden. Litt ekstra skulle han ha for sitt arbeid dag og natt. Gjstgiverne drev ofte som bønder ved siden av.

Sundvolden utviklet seg etter hvert til et ganske stort gårdsbruk. I Kleivbekken ble det oppført en mølle. Der var også en barkestampe. Det var alltid stor trafikk på tunet. Veifarende kom gjerne i flokk og følge. Om vinteren kom store følger med hallingdøler etter isen. Bygdefolket på Ringerike slo seg sammen når de skulle reise til marked. Det var et broket folkeliv som møtte en på de gamle ferdselsveier. Møtte de fremmede, skrek de: «Tor veien», og «tor veien» måtte den fremmede for den som skrek, hadde hele bygdegjengen bak seg. Når folk fra Røyse fór til marked, var det i lang tid en husmann fra Deli som var i teten. Han het Guul og var sterk og uvøren.

Fergestedet ved Sundvollen var ved Nedervollen. I slutten av 1700-tallet ble «flatbrua» bygd, det var sundet mellom Sundvollen og Sundøya som ble fylt igjen og bru bygget. Fergemannen fikk så tilhold på Sundøya. I 1814

Sundvolden Hotel – interiør.

klaget fergemannen over at det var så mye fri skyss. I en ny forordning av 2.5 1815 ble det gitt nye pålegg om fergeavgiften. Etter freden i 1814 begynte man å planlegge videre brobygging over sundet.

Etter Stortingsvedtak og kongelig resolusjon av 1.3. 1849 ble det bestemt å bygge vei fra Sundvollen til Enger i Lier, 24 km. Veien var ferdig i 1854 og kostet kr. 400.000,-. Nå hadde man flott vei til Drammen, men Oslo-folk likte ikke at all trafikken gikk den veien, og en like så god vei fra Skaret over Sollihøgda kom fort i arbeid. Den var ferdig i 1857 og kostet vel kr. 100.000,-.

Denne siste veien fikk den aller største betydning for Sundvollen, og fra da av tok en helt uanet turisttrafikk til. Nå kunne man kjøre med vogn fra Oslo til Sundvollen, og en ridehest kunne befordre turistene til Kongens Ut-sikt. Det siste var selve reisemålet for mange.

Etter folketradisjonen i Hole var det under 7-års-krigen 1563–1570, en svensk avdeling soldater på plyndringstokt på Ringerike. Sagnet sier at på Røyse møtte de motstand. Her var de på jakt etter mat. En del av soldatene ble drept og gravlagt i dalen mellom Ul-lern og Søhol, et dalsøkk som ennå kalles Svenskedalen. Da var svenske soldater innkvartert på Sundvolden.

Alle på Ringerike kjenner historien fra Den store nordiske krig, hvor kong Carl den XII samlet sin hær og dro inn i Norge i 1716. Heltekongen hadde inntatt Oslo. Kongen planla så et tokt til Kongsberg. Han hadde lovt dragonene at her skulle de få sølvsko til hestene sine. Men vi husker at slik ble det ikke. Oberst Løwen og hans dragoner måtte på Norderhov prestegård natten mellom 28.-29. mars gi tapt for prestefruen Anna Colbjørnsdatter, gift med presten Jonas Ramus, og oberst Løwen og en del av hans folk førtes som fanger til

Sundvolden. Hele etterjulsvinteren var det militært vakthold i Nord-Kleiva. En offiser var i Sundvollen og ordnet med avløsning, og i Nord-Kleiva var en ganske stor forskansning bygget. Og svenskene kom. Det var den 16. april 1716 slaget stod på Nord-Kleiva. 20 svenske soldater lå døde og 26 ble tatt til fange. Av nordmennene var bare to drept. Det var først meningen at de døde svensker skulle begraves på stedet, men en mektig bondekone på By på Røyse satte seg i mot en slik ukristelig begravelse. Hennes mann hadde vært med i krigen i Holsten. Av ham hadde hun hørt om krigens elendighet. Hun hjalp til å skaffe hester og treskoninger, og de falne svenske soldater ble kjørt til Hole kirkegård, hvor de ble gravlagt i det nord-vestre hjørnet, som ennå i dag kalles «Svenskeroa». Liktoget gikk gjennom tunet på Sundvolden og fram til Hole gård, hvor presten Opdal foretok jordpåkastelsen.

Som nevnt finner vi Sundvolden skriftlig omtalt allerede i 1648. En del av det nåværende Sundvolden Hotel er meget gammelt. Midtbygningen skal være minst 250 år, og er således en av de eldste bygninger i Hole. Det har seg slik ifølge nåværende eier Arne B. Laeskogen at vikingtidens bønder og fangstfolk langs Steinsfjorden og Tyrifjorden forøvrig hadde utsett seg stedet der hotellet nå ligger, til samlingssted. Skog og annen vegetasjon gjorde at det ikke var så enkelt å ta seg fram til fots langs fjorden på den tiden. Det ble derfor naturlig for våre forfedre å benytte fjordveien når de skulle ut å reise. Båten stod i det hele tatt i særstilling som kommunikasjonsmiddel for en tusen år eller så tilbake i tiden.

Sundvollen pekte seg ut som utfartssted allerede den gang, som i dag. Trolig var det beliggenheten. Laeskogen heller til den oppfatning at en atskilt del av det gamle fjøset skriver seg fra denne tiden, at det ble anlagt så tidlig som omkring år 1000. Om antagelsen er riktig, er det rimelig grunn til å gå ut i fra at denne beskjedne steinbygningen, oppført av ringeriksheller, ble brukt i forbindelse med et tingsted.

Bøndene på den tid hadde for vane å innby til gilde med alleslags festligheter etter at onnene var vel i havn. At slike sammenkomster ble lagt til vollen ved det innbydende sundet som i

dag er kjent som Sundvollen, er heller ikke usannsynlig.

Etter at driftige konger og høvdinger hadde besørget kristendommen innført, ble pinsen en sentral høytid på Ringerike, som i riket forøvrig. Eldre mennesker kan fortelle at i gammel tid «krydde» det av folk i lunden ved Sundvolden Hotel i pinsedagene. Det var den gamle tradisjon fra svunne tider som ble opprettholdt, selv om grunnlaget for sammenkomstene var blitt et annet. Lunden ved hotellet utgjorde rammen omkring et uformelt forum av gamle og unge, kjente og ukjente, som her satte hverandre stevne. Man utvekslet nyheter, mange slags aktiviteter fant sted, og mat og drikke ble fortært i hyggelig og lystig fellesskap.

Den gang som i vikingtiden var Sundvollen et sentralt møtested for folk fra bygdene omkring fjorden, fra Hole som fra Modum og Lier. Når denne skikken tok slutt, er vanskelig å si, men det er sikkert ikke nødvendig å gå så veldig langt tilbake i tiden. Laeskogen mener at tradisjonen ble holdt vedlike helt opp til «bilens dager». Da bilen holdt sitt inntog, ble det straks meget enklere å tilbakelegge lengre strekninger langs landeveien. Båten kom så litt i bakgrunnen som kommunikasjonsmiddel.

I vår tid er turisme blitt et aktuelt begrep, så nå er det mange langveisfarende som besøker Sundvolden, tillike med Ringerikes egen befolkning.

I 1809 kjøpte Ole Blyberg sr. Sundvolden. Den gang og langt fremover i tiden, var det tilsigelsesstasjon på stedet, som før fortalt. I 1853 døde Ole Blyberg, og hans sønn Johan, født i 1830, overtok eiendommen. Da den nye veien ble bygget, øket reisetrafikken stadig. Johan Blyberg så seg nødsaget til å utvide, og i 1870-årene bygget han til en stor veranda og en sidefløy.

Det var i mange år en stor strøm av reisende over Sundvollen, og Johan Blyberg drev hotellet opp. Det hadde et meget godt renommé. Blyberg var en elskverdig vert, godt likt av alle reisende. Han døde i 1909, og sønnen Ole Blyberg jr. overtok samme år både hotellet og gårdsdriften.

Fortsatt økte turiststrømmen, og Ole Blyberg måtte utvide hotellet igjen. Han bygget til en

ny fløybygning med spisesal. I 1914 ble det også oppført en stor og tidsmessig innredet hotellbygning i to etasjer, rett overfor det gamle hotellet. Sundvolden Hotel har en sjelden vakker beliggenhet like under Krokkleiva. De høye åsene gir det en lun beliggenhet.

I 1898 bygget G. Karlsen et moderne hotell på vestsiden av Kroksund. Også dette hotellet lå vakkert til, og hadde fullt belegg med reisende, i hvert fall i sommertiden.

Mange turister, især utlendinger, passerte hvert år Sundvolden Hotel, men det ble en forandring i det da jernbanen Drammen - Oslo og Drammen - Randsfjordbanen ble tatt i bruk, og enda større ble forandringen da Bergensbanen og Valdresbanen ble fullført. Men samtidig kom det til en øket automobiltrafikk, især da i sommertiden.

På Tyrifjorden fikk man D/S «Ringerike» som befordret mange reisende, spesielt folk fra Oslo som enten foretok en kortere utflukt, eller de ble liggende noen dager på Sundvolden Hotel.

I folkeminne lever ennå en del historier om Gaute, som var eier av Sundvolden fra ca. 1775 til 1810. Gaute var fra Soknedalen. Der eide han gården Haukedalen, i daglig tale ble den kalt Ripergården. Han var gift to ganger, og i begge ekteskap hadde han barn. I den tiden Gaute eide Sundvolden, kom det en flom som gjorde uhyre store skader på eiendommen. Antagelig må det ha vært et skybrudd for det var ellers ikke flom der den gangen. Det var Kleivbekken som gjorde skaden. Vannet kom som en foss over tunet, gikk gjennom bryggerhuset, og tok med seg diverse ting i fjorden, bl.a. en bryggepanne.

Ole Blyberg jr. var også ordfører i Hole. Martin Hansen etterfulgte dynastiet Blyberg i 1932. Hansen var født på plassen Baskerud under Sundvolden, og ved slit og iherdig arbeid greide han å kjøpe Sundvolden.

I 1965 ble Sundvolden Hotel kjøpt av det unge ekteparet Bjørg og Arne B. Laeskogen. Mange trodde de to var gale som ville sette penger i og satse på det gamle hotellet, som var blitt slitt og forfallent, og i høyeste grad trengte restaurering og utbygging. Men ekte-

Sundvolden og omegn.

paret Laeskogen har klart å pusse opp hotellet. De er begge fra Ringerike, hun fra Moe gård på Røyse og han fra Hønefoss.

Foruten at de har pusset opp og satt i ypperlig stand den gamle delen av hotellet, slik at det virkelig har fått atmosfære, satte de i 1973 i gang et større tilbygg, som ble beregnet til 4 millioner kroner. Tilbygget stod ferdig høsten 1974. Bygget har en samlet grunnflate på 2 100 kvadratmeter. Det er underetasje og tre hele etasjer. Her er foruten tilfluktsrom, grupperom, garderober, foredragssal, salonger, og i annen og tredje etasje er det hotellværelser. I dag er det tradisjonsrike Sundvolden Hotel også et moderne, tidsmessig kurs- og konferansesenter. Hotellets store kapasitet gjør det mulig å avvikle flere arrangementer samtidig.

I 1979 er Laeskogen igjen i ferd med å utvide med nok en fløy som vil øke hotellets kapasitet ytterligere. Allerede på vei inn oppkjørseilen og gjennom parken blir man betatt av Sundvolden. Selv om stedet er utvidet og restaurert, er dette så pietetsfullt gjort at stedet bare har øket tiltrekningskraft for turistene og stedets egne. Mange har sikkert lest Johan Borgen: «Barndommens rike» hvor han forteller om sitt møte med Sundvolden: «- et mektig tun hvilende i seg selv under løvtrekroner, lukt av kalvestek fra spisesalen. I vinduskarmen, hortensia med sin emne duft og lukten av hveteboller. -»

Det er ikke bare forfatteren Johan Borgen som har besøkt Sundvolden og har minner derfra. Mange, mange betydningsfulle personer har

gjennom årene gjestet stedet. Det er ikke godt å få alle med, men noen vil jeg allikevel nevne.

Kong Carl Johan besøkte Sundvolden 18. august 1832. «Rigstidende» for 21. s.m. har en stor beskrivelse av kongens reise: «Ved Grændsen til Buskeruds Amt paa Midtskogen mottoges Hans Majestæt af Amtmanden og Fogden samt eskortertes af ridende Landmænd. Ankomst til Krokkleven skede kl. 2. - - Fra «Dronningens Udsigt» «tog H. M. hint med rette berømte Prospekt i Øiesyn og betraktede med Beundring og dyb Bevegelse dette til Sjæl og Øie talende store Naturmale-ri. H. M. kjørte derefter til Sundvolden, hvor en stor Mengde Mennesker af alle Stænder og Kjøen var forsamlede. Hs. kgl. H. mottog Egnens Embetsmænd samt Deputation fra Ringeriges og Hallingdals almuer. H. M. omfavnede 2 ganger en Hallingdøl paa 88 aar (Christen Grimsrud) der havde reist den lange Vei alene for at se sin Konge, og tiltaledede ham i følgende Udtryk: «Hvis Kong Ring i dette Øieblik kunde skue ned paa sit Ringerige vilde han glædes ved at se en af sine Efterfølgere omarme en gammel ærlig Hallingdøl», - -

Efterat have holdt et Taffel paa Sundvolden hvortil saa mange Tilstedeværende som Pladsen tillod, var tilsagte, vendte H. M. tilbage, eskortert af Gaardbrugerne fra Ringerige.» Kong Carl den XV avla også et besøk på Sundvolden sammen med sin familie. De dro opp Krokkleiva til Kongens Utsikt. Kongen var i utmerket humør, pratet med alle, gikk sikkert i Kleiva med sine tykke lauparsko og hadde en diger slirekniv i beltet. Ved dette besøket var kronprins Frederik med (f. 3.6. 1843). Han var far til Kong Haakon den 7. Carl den XV besøkte ofte Sundvolden. En fin sommerdag holdt han taffel der. Vinduene stod åpne. En kone fra Røyse gikk like inn til det åpne vinduet for å se bedre. Kongen så henne, sprang til og kløp henne i nesen. Til dette taffel var potetene kokt i melk! Det går ennå mange historier i Hole om kongebesøke-
ne.

En sommerdag i 1891 var keiser Wilhelm og Kong Oscar den II i Sundvolden. De kom med stort følge av fyrstelige personer. Det ble en stor dag for Sundvolden. Etter å ha fått forfriskninger på hotellet, dro hele følget ned til Sundøya hvor en liten tømmerføringsbåt lå

med Skinnarud fra Tyrstrand som kaptein. Det ble en fin tur på fjorden, men ved ankomsten til bryggen ved Skjærdalens Brug var antagelig Skinnarud litt nervøs, så han slo for sent av farten, og båten tørnet hardt mot bryggen. Keiseren tenkte på attentat, og var synlig nervøs. Men det hele endte med latter og spøk. Ved hjemkomsten til Tyskland sendte keiseren en gave til kaptein Skinnarud. Det var en fin gullnål som ennå oppbevares på Kolbjørnrud. (Historien er fortalt av lensmann Nicolaisen som var møtt fram på bryggen ved Skjærdalens Brug).

Blant de faste gjester på Sundvolden var Kong Haakon, ofte i følge med Fridtjof Nansen. Nansen hadde en Ford og Nansens bil hadde alltid fast garasjeplass. Vår dengang unge kongefamilie besøkte ofte Sundvolden, gjerne i følge med venner eller utenlandske gjester, og da var det store dager på hotellet og man måtte ofte innkalle ekstramannskaper. I dag er kommunikasjonene menneskene i mellom stor, så det betyr ikke så meget om det kommer gjester utenfra, men så sent som i mellomkrigsårene, var slike besøk en stor begivenhet for et lite samfunn, og de stedlige personer fikk minner for livet.

Jeg nevnte at Johan Borgen forteller om sitt møte med Sundvolden, men gjennom tidene er det tallrike diktere og forfattere som har vært gjest på det gamle ærverdige stedet. La oss først nevne bygdens egen sønn og stolthet, Jørgen Moe. Han stod nok så han kunne se ned på Sundvolden bl.a. da han skrev sangen: «Det lysnede i skogen -». Det er heller ikke langt fra Sundvolden til Jørgen Moes barndomshjem, Mo gård i Hole. At hans venn og medarbeider om folkeeventyrene P. Chr. Asbjørnsen også har besøkt stedet, er det nok ikke tvil om. Han ferdedes stadig i skog og mark, og lå inne på Krokskogen. Hva er da naturligere enn at han var innom Sundvolden på sine turer.

Vi vet at Henrik Wergeland ofte besøkte stedet, og de aller fleste husker hans dikt hvor han sier: «Kom til den fagre Maridal - til Kleivens svimlende portal -». Her er det sine inntrykk av stedets store natur han priser. Folketradisjonen sier at han var en fast gjest på stedet, og at han en sommer lå lenge på

Fjellsetra. Og mange somre var han på Krok-skogen og Sundvolden og samlet inntrykk.

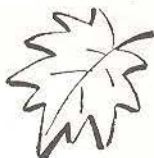
H. A. Bjerregaard, forfatteren av «Den krone-de nasjonalsang» Sønner av Norge» var også en gang gjest her på hotellet. Etter hjemkomsten skrev han et pompøst dikt (tiden var pompøs) som begynner slik: «O, så du vandringsmann i Syd, i Norden en plett så skjønn som den du skuer her.»

Bjørnson var her flere ganger. Stedets mektige natur var nettopp noe for denne vår store åndshøvding.

Danmarks store dikter Adam Oehlenschläger tok en reise rundt i Norge og skrev en bok om turen. I boken lovsynger han Sundvolden og Krokkleiva. – I Ringerike Bibliotek finnes noen bøker av engelske og franske forfattere som har besøkt Ringerike, og da selvsagt Sundvolden og Krokkleiva.

Theodor Caspari var en stor beundrer av Sundvolden, og har sunget stedets pris både i poesi og prosa. Caspari ble 95 år gammel og i sine siste leveår var han gjest på Sundvolden både sommer og vinter. Han gikk turer i omegnen, snakket med folk og ble godvenner med mange på stedet. I sin bok «Fra bygdevei og Sætersti» som kom ut i 1926, har han omtalt Sundvolden på mange sider. Det er også flere illustrasjoner og tegninger fra Kleiva og Sundvolden.

Som vi ser har Sundvolden gjennom flere århundrer vært et sentralt sted i Ringerikes historie, og så levende som Sundvolden Hotel er i dag, vil det fortsatt være et midtpunkt, et tradisjonelt sted hvor moderne mennesker trives, hvor det gamle er bevart og det nye og nødvendige er der i rikt monn.

Øvre og Nedre Veien.

Heradsbygdas Topografi

ARNE B. BANG

I sin interessante artikkel om Heradsbygda i heftet «Ringerike» nr. 50 (1978) har lektor Arnfinn Syvertsen gitt oss adskillig stoff. Det kan kompletteres, og i det følgende skal vi se litt på hvad navnet omfattet i eldre tid og forsøke å få frem at den offentlige bruk av navnet i dag henger lite sammen med de historiske kjendsgjæringer.

Foreløbig kan det sies lite om når Heradsbygdnavnet oppsto, men bakgrunnen må ha vært at området var en administrasjonsenhet, antagelig fra vikingetid. Navnet finnes andre steder i Norge. Det best kjendte er vel Heradsbygda på Hedemarken sør for Elverum.

Det første gårdsnavn fra Heradsbygda på Ringerike nevnt i skriftlige kilder er Veien, eller som det dengangen ble skrevet «Veigini». Det er i forbindelse med den senere del av borgerkrigstiden i Norge, sluttkampen som Kong Sverre vandt, at dette skjer. På Veien sitter Filip, som sammen med andre stormenn på Ringerike er bagler. De anerkjenner ikke Sverre som kongsemne, og har ingen tro på hans påstand om å være søn av kong Sigurd Mund. Forskerne idag kan vel sies stort sett å være enige med dem. Sverres motstandere var etterkommere av Sigurd Syr og mellom hans familie og Skuleætten på Rein i Trøndelag var

det mange forbindelser, som førte til at Skule Bårdsøn anså sig bedre berettiget til den norske tronen enn kong Sverres sønnesøn Håkon Håkonsøn. Det ble kamp selv om Håkon Håkonsøn ble gift med Skules datter Margrete, en kamp som Skule tapte. Han ble drept i Nidaros i 1240. Dermed sluttet den langvarige borgerkrigen i Norge. I og med Håkon Håkonsøns ekteskap med Margrete Skulesdatter, fikk jo deres etterkommere samme tilknytning til den gamle norske kongeætt som hendes far hadde.

Sagaen forteller at Filip av Veigin var gift med Margrete Kongsdatter, og det fortelles at han hadde eiendom i Østfold. Det hadde også Skuleætten. Det kan vel derfor antas at hun var en datter av kong Inge Bårdsøn av Skuleætten, hvor navnet Margrete går igjen. Når det gjelder Ringerike, skal også erindres at det var sterke forbindelser mellom Skuleætten og Tanberg-mennene. Det var ennu en tredje fremtredende familie på Ringerike i denne tiden. Den sat på Gomnes. Benedikt av Gumanes var sammen med Filip i borgerkrigen. Han falt i Bergen i 1206. Filip ble året etter såret av en pil i armen under kamper ved Tønsberg. Skaden utviklet sig, og han døde av koldbrand i 1207.

Hvorledes det videre gikk med Philips og Benedikts familier på Ringerike, vet vi intet om. I 1442 sender den norske almues nævndermenn fullmaktsbrev til Norges Riksråd til å velge Christoffer av Bayern til Norges konge. Nævndermann for Ringerike er Erlend Bårdsøn. Navnet kan tyde på at iallfall på den tiden var de gamle familier ikke utdødd. En annen ting vi ikke vet noe om er hvilke eiendommer på Ringerike Filip av Veigini hadde. At Veien var hans hovedgård synes helt klart, men vi vet altså ikke om de øvrige gårder i området lå under hovedgården eller om de alt fra gammel tid av var selvstendige enheter, og at det bare var distriktsadministrasjonen som lå til hovedgården.

Når det gjelder selve Veien-området har vi visse indikasjoner fra senere tid om hvad det kunne omfatte. Det er naturlig å se litt på naboeiene, og vi kan vel da straks trekke den slutningen at Tanberg-området som innbefatter Norderhov Gård (Prestegården) var en like selvstendig enhet som Veien-området, og at

det samme må gjelde Ask. Norderhov Prestegård har sin skog på vestsiden av Storelven, og den første gården som kan ha tilhørt Veien-området blir da Eikli. Går vi videre nordover og leser et dokument fra 1337 om Veien-fossen, blir vi på det rene med at dette er høyre side av den nuværende Hønefossen. Man ser nedover et vassdrag, når man bruker høyre eller venstre. Det nuværende navn på fossen skyldes sikkert at utbyggingen på venstre bredde, som i sin tid må ha tilhørt Hønen gård, har vært den mest givende med hensyn til drivkraft. Hønen gård og naboeiendommene mellom Randselven og Begna (Ådalselven) hører til Haug sogn (Ullerål) og må antas alltid å ha ligget utenfor Veien-området. Vi kan derfor regne Ådalselven som grense like opp til Ytre Ådalen støter til (Semmenområdet). De to siste gårdene i Veien-området blir da Støagårdene.

Det som særpreger området på Veien-siden av vassdraget fra grensen mot Ytre Ådalen til Norderhov Prestegårds skog nedenfor Eikli er den gamle ferdsselsvei, som var nødvendig for at trafikk mellom bygdene nordfor like til og med Valdres, og handelsstedene ved Drammenselvens utløp, skulde komme forbi fossene fra Hen til Storelven. Den gamle veitraseen tar til ved Støagårdene (Stavlundstøa), gikk sydover til vest for Kihle, og fortsatte mellom Vestre og Østre Follum. Vestre Follum lå ved den store gravhaugen som sees fra den nuværende vei til Vestre Ådalen. I dag står bare et gammelt stabbur tilbake. Fra Follum gikk gamleveien mot syd til Hallumsdalen, hvor den gikk bratt ned noe øst for den nuværende veien. Traseen er fremdeles synlig. Det samme gjelder oppkjøringen på sørsiden av Hallumsdalen. Veien kom opp på jordene til Veiegårdene omtrent der hvor den går idag, og fortsatte mellom Øvre og Nedre Veien og videre mot sør. Her har den delt sig i to før den var fremme til der hvor jernbanen nu går. Jernbaneskjæringen skar over begge veigrenene. Den østre grenen ble nedlagt, men finnes igjen på Veien-moen, hvorfra den gikk bratt utover til bredden av Storelven overfor Sundet, som lå omtrent der hvor Rådhuset idag ligger. Her kunde varer og folk igjen innskibes for videre føring til Tyrifjorden. Den vestre grenen ble forsynt med bro, og gikk videre til Eikli hvor det var innskibningsmuligheter. Det fortelles

at noe av trafikken nordfra og sydfra også kunde gå over Busund. Det har antagelig vært ved liten vannføring i vassdraget.

Oldtidsveien som er forsøkt beskrevet her, førte naturligvis med sig at ferdafolket, som kunde ha forskjellige materielle behov, fikk disse tilfredsstillende av den lokale befolkning. Det kunde gjelde hest og vogn og mat og overnatting for ikke å snakke om noen gledesdråper. Det ser ut til at det har vært Støagårdene som har tatt sig av disse behovenes tilfredsstillelse, og antagelig også med et godt utbytte. Det kan ellers vanskelig tenkes hvorfor Støagårdene i de gamle matrikkler ble bruksnummer 1 og 2 mens Oppen Gård fikk bruksnummer 4 under gårdsnummer 52. I dag ville nok rekkefølgen blitt en annen, må man tro.

Helge Kihle, som eide Vestre Kihle fra 1906 til 1930, hadde gamle røtter i distriktet og visste meget. Under en samtale med ham om gamle dager kom vi inn på «Bearlagene» som fandtes på Ringerike like inntil for noen få generasjoner siden. De er lite behandlet i litteraturen, men i heftet «Ringerike» for 1948/49 er inntatt en bearliste fra Haugsbygda. Helge Kihle kunne fortelle at «Bearlaget» i Heradsbygda omfattet alle de gårdene som lektor Syvertsen nevnte i sin artikkel om distriktet ifjor, men desuten var Støagårdene med, og på den andre siden av Sogna også Røisinggårdene og Sætra. Her har vi da Veienområdets grense mot syd. Søndenfor ligger Ask-området.

Det som det da gjenstår å komme inn på, er spørsmålet om hvormeget som hørte med vestover når det gjaldt Veienområdet. Det synes å være to muligheter. Følger man de gamle matrikkler ser det ut til at Ytre Sognedalen har hørt med og at grensen har ligget slik at områ-

det vestover til og med Støverngårdene og Gardhammargårdene har hørt med til Veienområdet. Et annet forhold som kan støtte dette, er at i gamle dager, f.eks. i et dokument fra 1703 nevnes at det sentrale Sognedalen iallfall på Sognas venstre bredd var delt i Nordbygda, som var Oppegårdene og Lundesgaardene, og Sørbygda som var gårdene fra Hovland og østover til der hvor Gardhammar/Bårnås støtte til. På den andre siden kan sies at Ytre Sognedalen var noe for sig selv med Veme som den sentrale gård, selv om matrikkelen slo dette området sammen med Veienområdet. Det kan også nevnes at Vemeområdet lå utenfor Helge Kihles «Bearlag», som jo også var den tidens assuranceselskap, dugnads-assistanse-selskap og fest-assistanse-selskap.

Vestgrensen for Veien-området skulde da bli delet mellom Nøkleby og Tveiten på Sognas venstre bredd og på høyre er Sætra Gårds vestgrense delet, slik som det er trukket opp på det kartet som følger artikkelen. Og med dette skulde vi nu være kommet frem til det som skulde være «Heradsbygda». Det navnebruket som våre myndigheter benytter idag når det gjelder «Heradsbygda» er alt for knapt, men det skal vel mere enn denne artikkelen og gamle tradisjoner til for å få til en endring. Befolkningen i området må ta saken opp skal det skje. Den bør også være oppmerksom på det gamle gravfeltet på Veien gård. Det er fra eldre jernalder, fra 500 år f.Kr., til sen vikingetid ca. 900 år e. Kr. Videre kan nevnes bygdeborgen i åsen ved Oppenhaugen fra folkevandringstid 400 år til 600 år e.Kr.

Det er ikke alle distrikter som har slike minner fra gamle dager. Til slutt: Når blir det kirke i Heradsbygda?

De fire forkjemperne i «Viker Sanitetsforening» fotografert på jubileumsdagen i 1971 (Olava Ramberget var alt gått bort): Eldrid Ringerud, Ambrosia Blakstvedt, Olaug Viker og Berthe Thomle (fra venstre mot høyre).

(Foto: Tobiassen)

GUNHILD HAGEN

Viker Sanitetsforening

gjennom 50 år

Det var St. Hans-aften i 1926 at «Viker Sanitetsforening» ble stiftet. De eldre i Ådalen husker godt de vanskelige årene før og etter 1920. Dr. Ole Røsseng, som var distriktslege i Ådalen, så hvor vanskelig situasjonen var for mange. Mye vond sykdom rammet hjemmene, og arbeidsledigheten var stor. Det var meget vanskelige tider, spesielt for eldre og barnerike familier.

Vinteren 1925-26 tok Røsseng kontakt med Landsforeningen «De Norske Kvinners Sanitetsforening». Han ville gjerne få satt Ådalskvinner i gang med opplysningsarbeide innen

folkehelsen. Han fikk det svar fra Landsforeningen at en Sanitetsforening kunne stiftes i Viker.

I 1920 hadde Nes i Ådalen stiftet sitt helselag under navnet: «Nes i Ådal Røde Kors». Denne foreningen ble også tatt opp i N.K.S. i året 1949.

Hval, ytre Ådalen, stiftet sin sanitetsforening i 1929 under navnet: «Hval Private Sykepleierforening».

Etter at Dr. Røsseng hadde fått positivt svar fra N.K.S. sendte han ut et skriv til fem

Gammelt bilde tatt på Viker gård først i 20-årene. De fleste av disse Ådals-kvinnene sto nok ved Olaugs side i hennes sanitetsarbeide. Fra venstre: Severine Maristuen, Kristi Bredesen, Inger Nygård, Olava Helgestuen, Anna Opperud, Inger Haugen, Karen Bråten, Sigrid Kvernbråten, Elise Nymoen, Berte Enga, Berte Opperud, Karen Maribo og Karoline Vikermoen. Stående bak: Olaug Viker og hennes mor, Anne Marie Elsrud. Barna foran er: Ragna Maristuen, Nils Viker og Else Marie Bredesen.

(Foto: Thv. Opperud)

Ådals-kvinner. Det var en appell om å stifte en forening til hjelp for folk og helse. Navnene på de kjente foregangskjempene var: Ambrosia Blakstvedt, Eldrid Ringerud, Olaug Viker, Olava Ramberget og Berthe Tomle, alle i Viker kjørkesogn. Disse ga sitt samtykke i denne beslutning, og Røsseng sammenkalte til møte på Engerodden umiddelbart etter. Erling Tobiassen, som var prest i Ådal da, møtte opp sammen med sin frue, og disse to ga foreningen en god støtte gjennom mange år.

Disse fem foregangskvinnene ble anmodet om å prøve å verve så mange medlemmer som mulig for å få en liten startkapital til den nye foreningen.

Og det viste seg at de tapre kvinner tok sitt kall alvorlig. I snøslaps langs dårlige veier gikk de fra hjem til hjem for å få medlemmer. Det var midt i hardeste vårknipa og ikke lett å avse de to kronene pr. husstand pr. år som måtte til for å bli medlem. Men de staute kvinnene fikk hele 40 husstander til å skrive seg inn.

St. Hans-aften i 1926 ble det holdt stort festmøte i Vikerlunden med bål, bevertning og taler.

Foreningen var en realitet og fikk navnet: «Viker Sanitetsforening».

Den første formann ble Eldrid Ringerud og den første kasserer ble Ambrosia Blakstvedt. Nr. 2 som formann ble: Oline Ringerud. Nr. 3 ble Ambrosia Blakstvedt. Nr. 4 ble Tutt Tobiassen. Nr. 5 ble Solveig Buttingsrud. Nr. 6 ble Karen Rustaden. Så gikk Solveig Buttingsrud inn igjen en periode, så ble det Tuppen Li og nå er det Grete Dammen som er formann i Viker Sanitetsforening.

Etter hvert som foreningen fikk arbeidet seg opp ble det stor forandring med helsestellet i bygda. Det aller første oppdraget foreningen fikk, var å ansette sykepleierske.

Den første sykepleiersken foreningen ansatte var Søster Anna Saave Nyrdal. Årslønnen var 1.000 kroner.

Det ble kjøpt inn melk og styrkemedisiner til svake mødre med spebarn. Tran og frukt ble delt ut på skolene. Gamle og syke fikk etter hvert hjelp og støtte av foreningen.

Det ble holdt basarer og andre innsamlinger for å få midler til denne hjelpen, som var meget velkommen.

Distriktet var spredt bebygd og kommunikasjonene elendige, så kvinnene fant etter hvert på å dele opp hovedforeningen i fire små foreninger, en forening for hvert skolesogn: Vikar, Skagnes, Nyhus og Flaskerud kvinneforeninger.

På vestsiden i Vikar var Olaug Vikar en ildsjel i dette foreningsarbeidet. Hun hadde mange møter hjemme på Vikar gård. Ettersom årene gikk ble opplysningsarbeidet om helse spørsmål utvidet. Det ble mødre- og spebarnskontroll og kontroll av andre barn og mødre.

Sanitetsforeningen dekker fortsatt sine utgifter med midler som kommer inn på utlodninger og andre innsamlinger ved siden av den støtte den får fra kommunen. Det gis god støtte av foreningen til hjelp i hjemmene ved sykdom. I dag har «Vikar Sanitetsforening» 412 medlemmer.

Som en oppmuntring til de eldre i bygda får disse fine kransekaker fra foreningen på sine åremålsdager. Og utallige er de blomsterhilsener som går ut til de eldre.

Ettersom årene gikk ble forkjemperkvinnene eldre, så når foreningen nærmet seg 45 år begynte de å tenke på jubileum. Olava Ramberget var da allerede gått bort. Etter oppfordring fra Ambrosia Blakstvedt ble det bestemt jubileumsfest sommeren 1971. Da var Erling Tobiassen og frue innbudt til festen, som samlet mange mennesker fra fjern og nær.

Eldrid Ringerud leste sin vakre prolog og holdt en gripende takketales til sine medarbeidere fra tiden hun var med og arbeidet i foreningen.

Det ble en høytidelig markering for foreningens virke gjennom gode og onde år, og disse dagene vil bli et rikt og varig minne for bygda i framtida.

Det er Ambrosia Blakstvedt som har fortalt meg hvordan «Vikar Sanitetsforening» ble stiftet. Hun fortalte også at det ble kjøpt inn tøfler og strømper til skolene, slik at de barna som ble våte og kalde på bena mens de gikk til skolen, kunne få skiftet på seg tørt.

Reklame med humør fra århundreskiftet

Det er nok ennu mange av de litt eldre som vil huske urmaker Hans Olsen (Øverby) som eiet Stabellsgate 3 i Hønefoss. Fra hans datter fru Gerda Strande på Ringvoll Gård har redaksjonen mottatt kopi av et julekort med dikt som urmakeren pleide å sende sine bekjendte og kunder. Effektiv og hyggelig reklame? Vi skulle anta det!

*Gode Uhre i fine Kasser
med vakre Kjeder som dertil passer.
Stueuhre du ogsaa faar.
Nogen tikker og andre slaar.*

*Symaskiner af bedste Slags
af de som bruges nu til Dags.
Alt som slites er af Staal
og med Betalingen giver jeg taal.*

*Og til Befordring det må du mindes
er Cykkelen bedst af alt som findes.
Du sparer Tid, og Tid er Penge
og mine Cykkeler de varer lenge.*

Sætrang gård (Sætrangfunnet).

Gårdsvald - eiendomsfigurer

TORBJØRN SLATTO

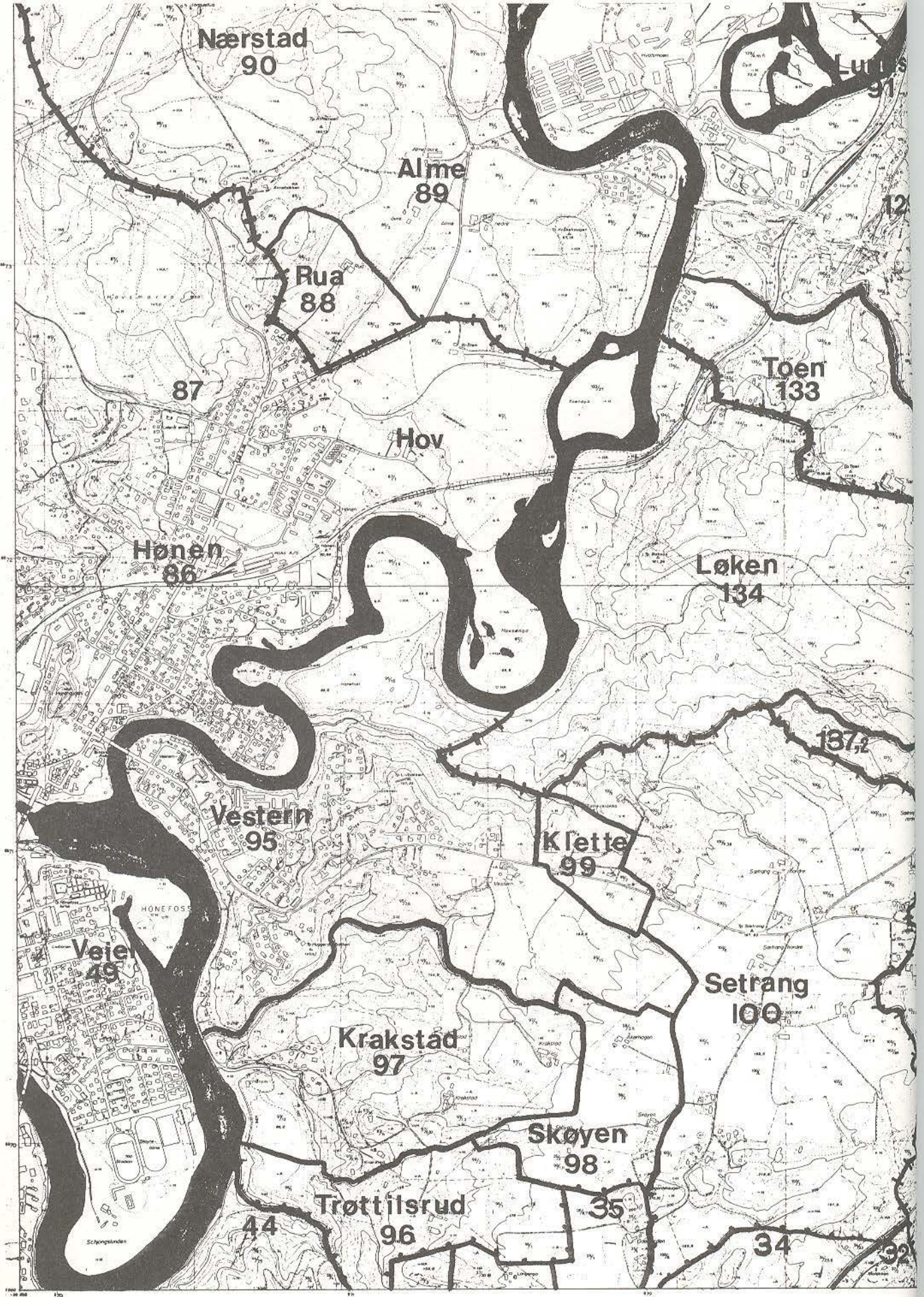
Det store landnåmet som satte inn hos oss i jernalderen, ser ut til å ha foregått «av rå rot» i noen bygder, nemlig der alle gårdsnavnene lar seg tyde ut fra norrønt språk. I andre bygder finnes det såvidt mange stedsnavn som ikke lar seg tyde at de må ha blitt til i en eldre språkperiode, i bronsealder eller tidligere.

Forskerne er enige om at jernalderens første gårder var store. Storfamilier kom og ringet inn svære arealer til familiens bruk og til framtidige utvidelser. En enslig Isak i Sellanrå hadde ingen sjanse til å overleve som bureiser i de dager. Gårdene var *suverene* enheter som selv måtte sørge for alt til sitt livsopphold, sitt forsvar og sin gudedyrking.

En slik gård er blitt kalt opphavsgård, primærgård, modergård ved fradelinger eller *haulds*-gård. Familien regnet seg av haulds (holds) ætt, ett hakk gjevere enn andre bønder. Fra Holsboka av *Reinton* vil vi låne uttrykket vald eller gårdsvald om disse eiendommene, mens *Mørk* bruker betegnelsen

velde i Krødsherad Bygdebok. Oversikten over valdene blir bedre hvis man tegner inn såkalte eiendomsfigurer på de nye økonomiske kartene. Grensene for hvert gårdsnr. (alle bruksnr.) trekkes tydelig opp, og rekkefølgen av gårddelingene kommer da klarere fram. Gårdsvaldets navn er oftest et naturnavn i ubestemt form, men somme ganger med et forledd. Fradelingene har oftest navn med endelsen *vin*, *heim*, *land*, *stad*, *tveit* eller *rud* med alder omtrent i denne rekkefølgen, men med mer eller mindre overlapping.

På Ringerike vitner gårdsnavnene i Heradsbygda om ett eneste stort gårdsvald med sentrum ved kultstedet Ve. I Norderhov hovedsogn lar det seg nok gjøre å konstruere et par tre gårdsvald, men her møter vi også navn som vanskelig lar seg tyde etter norrønt språk, navn som vitner om et eldre jordbruk enn jernalderens. I Hole er det enklere å få fram valdene, for bare Lore kan være et eldre navn. (For Bili er både alder og tydning uviss). Den

Nærstad
90

Alme
89

Rua
88

87

Hov

Hønen
86

Toen
133

Løken
134

Vestern
95

Klette
99

Veier
49

Krakstad
97

Setrang
100

Skøyen
98

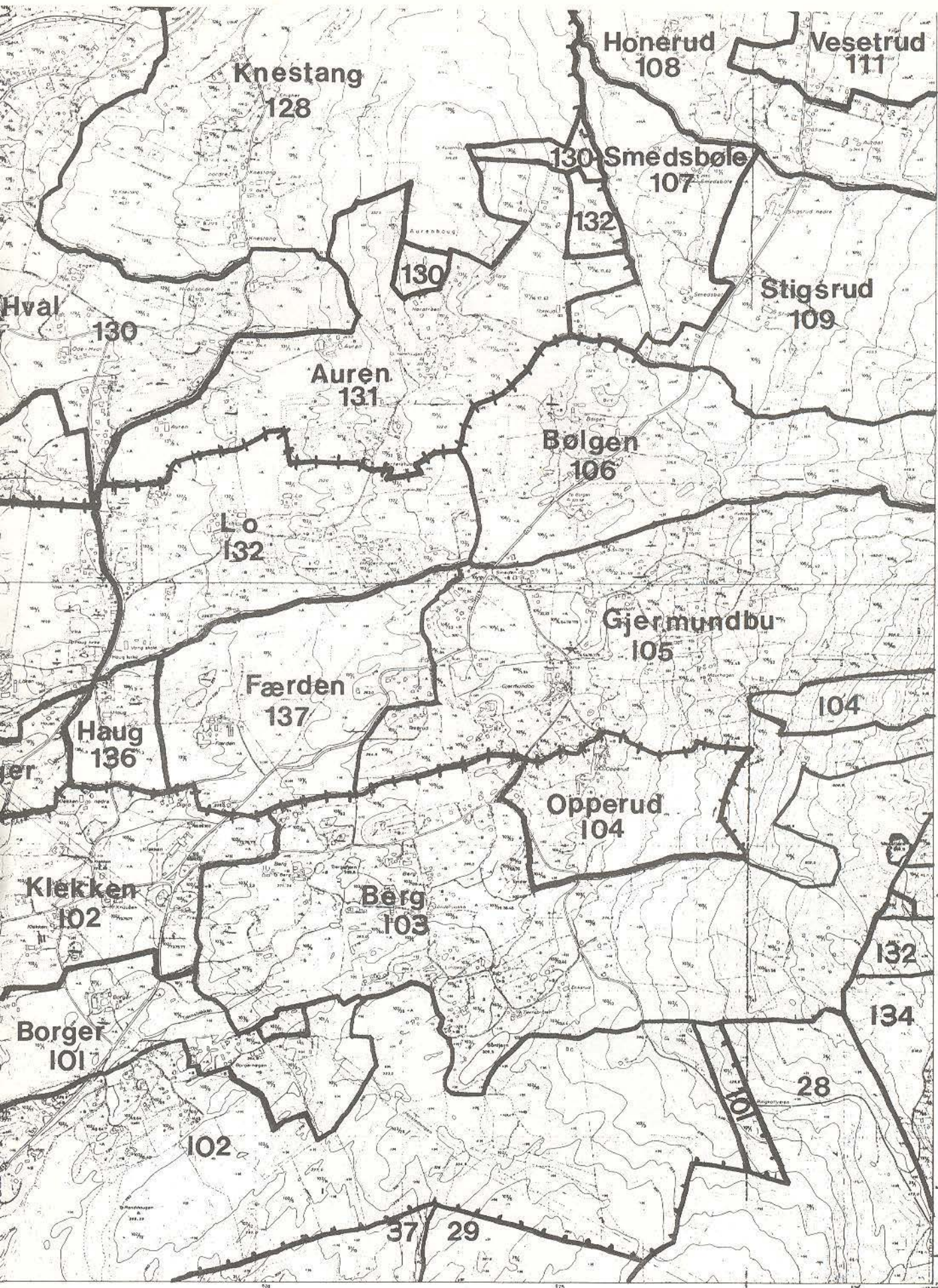
Trøttilsrud
96

44

35

34

32

som vil prøve systemet i Vegårdsfjeringen, vil snart måtte gi opp. Årsaken må være den at fjeringen ble bosatt på et tidspunkt da valdene var i full oppløsning på andre kanter. Vanskelig kan det også være i strøk der gårdene ligger pent ved siden av hverandre slik som i den gamle Strandefjeringen. Man kan derfor bare gjette at f.eks. Ask dannet vald sammen med Lerberg og Hjelle.

Av dette går det fram at eiendomsfigurer som hjelpemiddel for bosettingshistorien har flere begrensninger. I de andre nordiske land er metoden sterkt omdiskutert. For vår mer opprinnelige gårdsstruktur kan den likevel være brukbar.

HAUGSBYGD med sine åtte vin-gårder er et ideellt eksempel på dette. På kartet kan interesserte lesere forsåvidt selv finne ut om gårdsvaldene, men jeg har tillatt meg å markere grensene mellom valdene med tverrstreker. Dette er ikke gjort i utmarka, for den var trolig felleseie dengang. For fem år siden kom jeg her i heftet med den påstand at det opprinnelig hadde vært fire/fem gårder i Haug. Begrunnelsen for denne påstanden kommer altså først nå.

Ett gårdsvald i Haug peker seg ut, nemlig *Setrang*. Til tider har det nok vært sete for en bygdehøvding, det rike funnet fra 375 e. Kr. vitner om det. Det er mulig at Berg-valdet

opprinnelig har hørt under *Setrang*, for valdene gikk oftest fra fjord eller elv helt opp i åsen eller fjellet. Delingen har i så fall foregått så tidlig at de har fungert som to gårdsvald en viss tid.

1300-tallets navneformene *Sotrangr* og *Sostrange* tydet i sin tid Magnus Olsen slik: *Sotr* eller *satr* betegnet slikt som sto i strandkanten, f.eks. saltketilsotr. om kjeler til saltbrenning. *Angr* var mye brukt om bukter ved kysten, men også om elvesvinger. Det var vel en laglig plass å sette opp skip på stranden her nedenfor fossene i Randselven. *Setrang-høvdingen* kunne her kontrollere den videre ferdsel til Hadeland, Toten og Valdres.

Denne tydningen av navnet ble imøtegått med at det var *Vestern* som eide *Støa* hernede, for på den tiden var man fortsatt av den mening at det var vin-gårdene som var de eldste. Når man nå vet at vin-gårdene er sekundærgårder, burde man holde fast ved Magnus Olsens tydning som den rette.

To vin-gårder er fradelt *Setrang*, trolig noenlunde samtidig. *Skøyen* har avdelt en pen arrondert stad-gård, *Krakstad*. *Ødegården* av g.nr. 35 *Langengen*, har vel opprinnelig hørt under *Skøyen*, men som ødegård kommet inn under en gård i *Norderhov* hovedsogn. *Trøttilsrud*, av mannsnavnet *Throttolfr* er også fradelt *Skøyen*, som etter hvert ble sterkt be-

Færden gård.

Løken gård (Leikvin).

skåret, forøvrig den eneste vin-gården som lå øde etter Svartedauen. Gårdsnr. 99 *Klette* (Øgarden) kan være skilt ut fra *Vestern*, men trolig helst direkte fra *Setrang*.

Gårdsvaldet *Berg* har fradelt *Klekken* som i sin tur må ha skilt ut *Borger* som deler *Klekken*-eiendommen i to. Den søre delen består vesentlig av utmark. I kristen tid er *Opprud* skilt ut fra *Berg*.

Lo-valdet ligger sentralt i *Haug* og har skilt ut 3 vin-gårder, i vest mot elven *Løken*, i øst *Bølgen* og i sør *Færden*. Etter eiendomsfigurene å dømme har *Enger* fra først av hørt til *Løken*, selv om den seinere er skyldsatt under *Færden*. Det kan være interessant å legge merke til at *Haug kirke* er lagt på grensen mellom *Løken*, *Lo* og *Haug*, den siste trolig fradelt *Færden*. Den høytliggende vin-gården *Bølgen* har fradelt *Gjermundbu*. En vikingtids gravhaug ble gravd ut på *Gjermundbu* i 1943, med så rikt utstyr at det må stamme fra en stormann. *Sigurd Grieg* har antydnet at det kan ha vært en av *Harald Hårfagres* sønner med *Snøfrid* som har hatt sitt sete her, trolig relativt nytt som høvdingsete.

Det er trolig at *Knestang* har hørt til *Hvals* gårdsvald. Den for sin geologi velkjente *Aurenhaug* har neppe hørt *Knestang* til opprinnelig. *Hval* har i hvert fall fradelt *Toen* i sør og *Auren* i øst. De gamle gårdsnavnene er greit

tydet i *Buskerud*bindet av *Norske Gårdsnavn*. Når det gjelder *Knestang* mener *Rygh* at *Kne* sikter til det kneet *Randselva* danner like nord for gården, og at etterleddet *stang*, kan være satt til siden. Denne «*Stangen*» kan sikte til den lange, smale landtungen i innerkant av elvekneet, tilsvarende *Staurvin*, *Støren* i sammenløpet mellom to elver i *Gauldal*.

Bølgnebekken, som ved *Kverndalen* bøyer ganske rettlinjet nordover, ser ut til å ha vært en fast grense for det hedenske kultsognet i *Haug*. Gårdene øst for denne bekken er alle fra kristen mellomalder. Et areal av *Smedsbøle* ligger vestenfor bekken, men er kommet fra *Auren* i seinere tid.

På vestsida av *Randselva* finner vi valdene *Hov-Hønen*, *Alme-Nærstad* og utenfor kartet *Egge-Lundstad-Viul* og *Vågård-Marigård*. Alderen på det siste er uviss, men *Vågård* lå i alle fall ikke øde etter *Svartedauen*. *Hov-Hønen* var et dobbeltekultsted for *Haugsbygd* på linje med *Njardarhov-Hønen*, men de har trolig hatt andre navn før den første felles gude dyrkingen ble henlagt hit, noe før *Kristi fødsel*.

For å sette en slags prøve på disse resultater, følger en liste over den eldste gårdtaksering i samme rekkefølge som i teksten. Den er tatt ut av *E. F. Halvorsen: Odelsbønder og leilendinger i «Ringerike» for 1957*.

Gårdklasse i 1624. Skyld i 1624 (evt. 1647)

<i>Setrang</i>	2 fullgårder	172½ lisp. tunge	<i>Hval</i>	2 fullgårder	97½ lisp.
<i>Skøyen</i>	ødegård	15 lisp.	<i>Toen</i>	1 fullgård	87½ lisp.
<i>Krakstad</i>	1 fullgård	35 lisp.	<i>Auren</i>	1 fullgård	82½ lisp.
<i>Trøttilsrud</i>	ødegård	10 lisp.			
<i>Vestern</i>	1 fullgård + 1 halvgård	61 lisp.	<i>Knestang</i>	2 fullgårder	120 lisp.
<i>Berg</i>	2 fullgårder	75 lisp.		I Ullerål	
<i>Klekken</i>	2 fullgårder	91 lisp.	<i>Hov</i>	1 fullgård	57½ lisp.
<i>Borger</i>	underbruk	5 lisp.	<i>Hønen</i>	1 fullgård	36½ lisp.
<i>Opprud</i>	ødegård	5 lisp.			
			<i>Alme</i>	1 fullgård + 1 halvgård	70 lisp.
<i>Lo</i>	1 fullgård + 1 halvgård	95 lisp.	<i>Nærstad</i>	1 fullgård	67½ lisp.
<i>Løken</i>	1 fullgård + 1 halvgård	90 lisp.	<i>Egge</i>	ødegård	6½ lisp.
<i>Enger</i>	underbruk	21 lisp.	<i>Lundstad</i>	»	8 lisp.
<i>Bølgen</i>	1 fullgård	50 lisp.	<i>Viul</i>	»	10 lisp.
<i>Færden</i>	1 fullgård	40 lisp.			
<i>Haug</i>	1 halvgård	20 lisp.	<i>Vågård</i>	1 halvgård	22½ lisp.
<i>Gjermundbu</i>	1 fullgård	80 lisp.	<i>Marigård</i>	ødegård	

Det vil sees at alle de fem primærgårdene i den egentlige Haugsbygd er på to fullgårder, og bare én sekundærgård, Klekken, er i 1624 stør-

re enn sin modergård Berg, regnet i lispund tunge (tungt korn).

Læreren og forfatteren

August Steinhamar

SIGV. MJØR

August Steinhamar, som var lærer på Kirkeskolen i Norderhov fra 1905 til 1920 sammen med Knut Gigstad, var fra Elverum, født 11. august 1863. Han var av bondeslekt. Han valgte lærerskolen på Hamar. Egentlig var det dikter han ville bli, og allerede som 17 års gutt tok han til å skrive. Det var særlig poesien han interesserte seg for, men først etter lærerskolen ga han ut første boka si. Den kalte han «Fuglar». Boka vakte oppmerksomhet fordi den var skrevet på nynorsk, og målfolket, og da særlig Anders Hovden, omtalte boka med begeistring. Men det skulle ikke bli den målformen, nynorsk, iblandet østerdalsdialekt, han skulle fortsette å skrive på. Resten av bøkene kom på bokmål, men han forble en ivrig målmann alle dager. En av de første var han i iveren etter å smelte de to skriftspråkene våre sammen til ett norsk mål.

Etter lærerskolen ble han først lærer i Elverum. Ei tid styrte han, sammen med Vamråk, Buskerud Folkehøgskole. Der var også Anna Steinhamar lærer. Anna Steinhamar var fra Nedre Eiker. Hun var født Christoffersen.

I Lier ble Steinhamar tilsatt som lærer. Der var han fra 1892 til 1899. I denne tida ga han

ikke ut noen bøker, men her ble han for alvor knyttet til avholdsbevegelsen, en bevegelse han kom til å ofre mye tid og krefter på, sammen med hustruen. De ga ut et skrift «Avholdsungdommen», og der ble en del av den litterære produksjonen trykt. Et par Drammensfortellinger ble også trykt i Buskeruds Blad.

Fra Lier kom Steinhamar til Hønefoss. Han søkte redaktørstillingen ved avisa «Norderhov», ei avis som straks byttet namn. Den fikk namnet «Opplandsposten». Lønna som redaktør var atskillig bedre enn lærerlønna. Han fikk 1.200 kroner året. Stillingen som redaktør hadde Steinhamar fra 1899 til 1905. Da søkte han lærerstillingen ved Kirkeskolen, og der fungerte han til han søkte avskjed på grunn av sjukdom. Han flyttet da til Bærum, og der døde han i 1922.

Steinhamar ble kjent som en dyktig lærer, avholdt både av elever og av foreldre, og lærerlaget la beslag på han som formann. Men ved denne anledningen er det som skribent vi skal minnes Steinhamar, og her skal noen av bøkene hans presenteres.

Bøker av August Steinhamar utkommet hos Erik Gunleikson:	
VED HANEGAL <i>Fortelling.</i> Hefte kr. 2.60 Indb. „ 3.80	ROALDS FAR <i>Fortelling.</i> Hefte kr. 2.60 Indb. „ 3.80
STORMVARSEL <i>Fortelling.</i> Hefte kr. 1.60 Indb. „ 2.60	NYE KATEKISMESANGE (MED AVHOLDSTENDENS). Hefte kr. 0.50
VILJENS SEIER <i>En opdragerfortelling.</i> Hefte kr. 2.40 Indb. „ 3.60	GIFTE FOLK <i>Fortelling.</i> Hefte kr. 1.50 Indb. „ 2.75
GAMLEGAR'N og NYGAR'N <i>Æventyr - historier.</i> Hefte kr. 3.00 Indb. „ 4.75	FRA DE SOLLYSE SLETTEN <i>Ringeriksdigte.</i> Hefte kr. 3.00 Indb. „ 4.75
I KOMMISSION- KJÆRLIGHETSSANGE Kr. 0.75	I KOMMISSION ALETH <i>Fortelling.</i> (Nogen resteksp. kr. 1.00)
Erik Gunleikson, Risør.	

<i>August Steinhamar:</i> Troløvsesspørsmaal <i>Fortelling.</i> P. Omtvedts forlag, Kristiania.	<i>August Steinhamar:</i> Zakæus den store <i>Fortelling.</i> Steenske forlag, Kristiania.
--	---

En del av bøkene har det lykkes biblioteksjef Helene L. Klemp å samle. De fins på Ringeriksrommet sammen med «Forfatteren August Steinhamar». En studie av Ewald Sundberg. Mange av August Steinhamars bøker er sterkt preget av avholdssaka. Stadig maner han til avhold, og han sier: «Sandheten skal nok seire, om det tar tid».

I et dikt - «Hærskrik» - heter det:

*Fram kristmænd, for vår sak,
Fram korsmænd, kom i dag.
Fram kongsmænd, norske mænd.
- det hærskrík lever end.
Naar nu det lyder, det bebuder
undergang for drikkens guder
i vårt land, i by og grænd.*

I Avholdsfolkets «Marseillaise» heter det:

*Skal vi taale at hjemmene herjes,
hvor det før er forlite mat?
Skal vi se på at barna ei berges
i mot raaskap, elendighet, nød?
Skal vi vite at ungdommen fristes
overalt til Alkoholens favn
og ei skrike ut tyrannens navn?
Skal vi taale de fanges og mistes?
Marsch fremad, flok paa flok
vi mot og haap har nok.
Vi tror, vi tror paa avholdets seier -
saa slaar vi mandsterk leir.*

Lektor Sundberg går sterkt inn for avholdsforkjemperen. Han omtaler flere av Steinhamars bøker som handler om avholdssaka. Sundberg taler også varmt om et annet emne, onanien, som Steinhamar behandler i «Viljens Seier», en utskielse det sees på med atskillig mildere øyne i dag.

Samme år Sundberg skriver sin studie, kommer en samling dikt av August Steinhamar: «Fra de sollyse sletter». Den diktsamlingen burde i dag være mere aktuell. I hvert fall viser den - trur jeg - at Steinhamar burde skrevet mere i poesiform. Mange av disse diktene er knyttet til hendelser fra sagn i Ringerikes historie, til «Hædersord» og «Hilsinger og bordvers». Det har vært lett å gå til Steinhamar for å få hjelp til å skrive en sang eller en prolog. Alle diktene er preget av «De sollyse sletter». Hvem har ikke lagt merke til den vakre Ringåsen like ved Norderhov kirke. Ingen steder er høstfargene vakrere, og i fantasien til Steinhamar troner Ringårsjomfruen der, hun med det skjelmske blikket skuer ut over de andre høgdene og koketterer med dem.

Hør bare:

*Ringaaen staar i sitt blomsterflor,
saa blyg som en brud.
Minst tifoldig grøn.
Selv nu er den skjøn
med de dunklere drag.
Den spreder aroma, saa fin en duft
i natstille luft.*

*Jeg elsker deg, Røyse,
aa hører du, Røyse,
det er ingen anden enn dig.
Hvor lenge det varer
før varmt du mig svarer,
aa, vil du ei komme til mig?*

*Saa kyste han mig
og saa kyste visst jeg?
Jeg tror jeg gjorde --
Nei, mon om jeg torde --?
Det er ikke sandt.
Jovisst er det sandt.
Men jeg mente ikke noe med det
og hefter meg aldrig no med det.*

En annen hentydning av den kaute jomfruen:

*Aa, sitt ikke Røyse, og stir slik bort
efter Storøy-prinsessen i fjorden.
Hun elsker dig aldrig som jeg har gjort.
Hun fraser med mange
og sitter på fanget
til nogen og hver.
Hun er ikke værd at du har hende kjær.
Men du er den ene jeg elsker på jorden
Ringåsjomfruen fraterniserer med mange.*

*Hun hilser dem atter med smilende mine:
Hurum-sprett
og Buraas-kletten.
Stavhella-bjørnen
Bakaasjuplingen
Ultvedt-gutten
og Putten paa slutten.*

Et morsomt og vittig dikt er Ringaasjomfruen
Åpningsdiktet heter:

FEM SØSTRE

*Der bor på Ringerikes jord
fem søstre, stolte skjønne
ved aas og elv, ved strand og fjord
ved skog og lier grønne.
De eier rikdom, blomsterflor,
de byr oss daglig dækket bord,
og gjør vi gavn i deres spor,
vår daad de vet at lønne.*

De fem søstre er: Norderhov, Hole, Ådal, Hønefoss og Tyrstrand. Hver får et vers. Siste verset lyder slik:

*De frie er, de søstre fem,
hver raar sitt eget rike,
har tusen barn i hus og hjem,
dem vil de ikke svike.
De eier rikdom, blomsterflor,
de byr os daglig dækket bord.
Vi synger tak i deres spor
for syn av Ringerike.*

De fem søstre ble i 1964 til Ringerike. Hole likte ikke fellesskapet og krevde skilsmisse. Ja, slik går det jo med så mange sammenslutninger i vår tid.

Mange av diktene Fra de sollyse sletter er leilighetsdikt. De gir et rikt gløtt inn i de historiske begivenheter fra begynnelsen av hundreåret vårt. La meg nemne noen:

FOR HUNDRE AAR SIDEN - OG NU

skrevet til hundreårsfesten ved Norderhov Sogneselskaps jubileum 10. juli 1910. «Valgdagen kaller» er et dikt til kvinnene som først i 1913 fikk stemmerett. - «Bergensbanens aapning» 27. november 1909. «Freidig Ungdom» er skrevet til konfirmantfesten i Hønefoss Ungdomsforening høsten 1911, og «Tiden er gaat som et dikt», sølvbryllupssangen den 20. juli 1915, til Anna og August Steinhamars sølvbryllup.

Bordviser er det mange av og «Hædersord og Hilsinger» er det til mange. *Lysfestsang med hilsen til Olaf Færden 7. januar 1911.* Dagen er en merkedag i utviklingen av elektrisiteten på Ringerike. Og til kollegaen, Knut Gigstad, skriver han om *Fine epler til jul.*

Gigstad var nemlig blant de første som tok opp kampen mot snyltere i frukthagene.

Diktsamlingen: «Fra de sollyse sletter» burde fins i alle hjem på Ringerike. Ikke minst på grunn av det manende diktet: «På Stavhella». Diktet har mange vers. Det første lyder slik:

*Her står vi paa Stavhellas ældgamle grund
og ser os omkring i en sommerlys stund.
Vi staar mellem gravhauger, tusenaar gamle,
med spor i fra fortid hvor tanken maa famle.
Her fedre har ruslet med Njord og med Tor,
og med valkyrjer glade til Valhall de før.*

*Smaakonger gikk her som foregangsbønder,
kongsmødre fødte her hugstore sønner.
Dette er Ragnhilds og Aastas rike,
de mødre for konger i nord uten like.
Her vuggedes drømmen om fylkenes samling,
til Harald slo under sig alt uten famling.
Her fostredes tillit til Krist og hans bane,
og Olav grep troen som samlingens fane.
Her ønskedes rigdom og kultur fra verden,
og Haardraade strøk på sin eventyrfærden.*

August Steinhamars hustru, Anna Christofersen, var også av bondeslekt, en kunnskapsrik kvinne og en god medhjelper. Ofte var hun ute på foredragsreiser, og da hadde hun gjerne eldste datteren med, som var flink til å lese både dikt og prosa. Det ble seks barn. Alle tok middelskoleeksamen ved Ringerike høiere skole. Den gangen måtte de til Drammen for å få artium.

Arnlaug – den eldste – valgte lærerskolen etter middelskolen, virket som lærer ved Eikli skole og ved Kirkeskolen, og hun kom seinere til Bærum. Der døde hun i ung alder.

Halldis tok artium i Drammen. Hun utdannet seg til journalist. Var tilsatt ved flere aviser, men lengste tida var hun i Dagbladet under namnet *Hast*, kjent som en dyktig skribent, mest opptatt av kvinnesaka.

Jorun, også med artium, gikk også journalistvegen. Hun fikk arbeid i *Urd* som redaksjonssekretær, kjent blant leserne for sin gode smak og for alt som var positivt og godt.

Dagny var kunstner. Tidlig utmerket hun seg som tegner og maler. Hun studerte kunst i Oslo og var på veg til Paris for videre studier, men andre omstendigheter hindret henne i å fortsette. Mange malerier av henne fins hos vennene. *Dagny* døde for få år siden.

Steinar ble forstmann. Han var i en årrekke i Sverige, reiste til Canada sammen med broren *Per*, som døde i ung alder.

Per var den av barna som mest liknet på faren. Det må ikke glømmes at August Steinhamar var redaktør av boka «*Norderhov*», som kom ut 1914. Gjennomlesningen og korrekturlesningen av et så stort verk, krever mye arbeid, og ved siden av det arbeidet har han skrevet om prestekallet «*Ringerike*» og om kirkene i *Norderhov* og *Haug*.

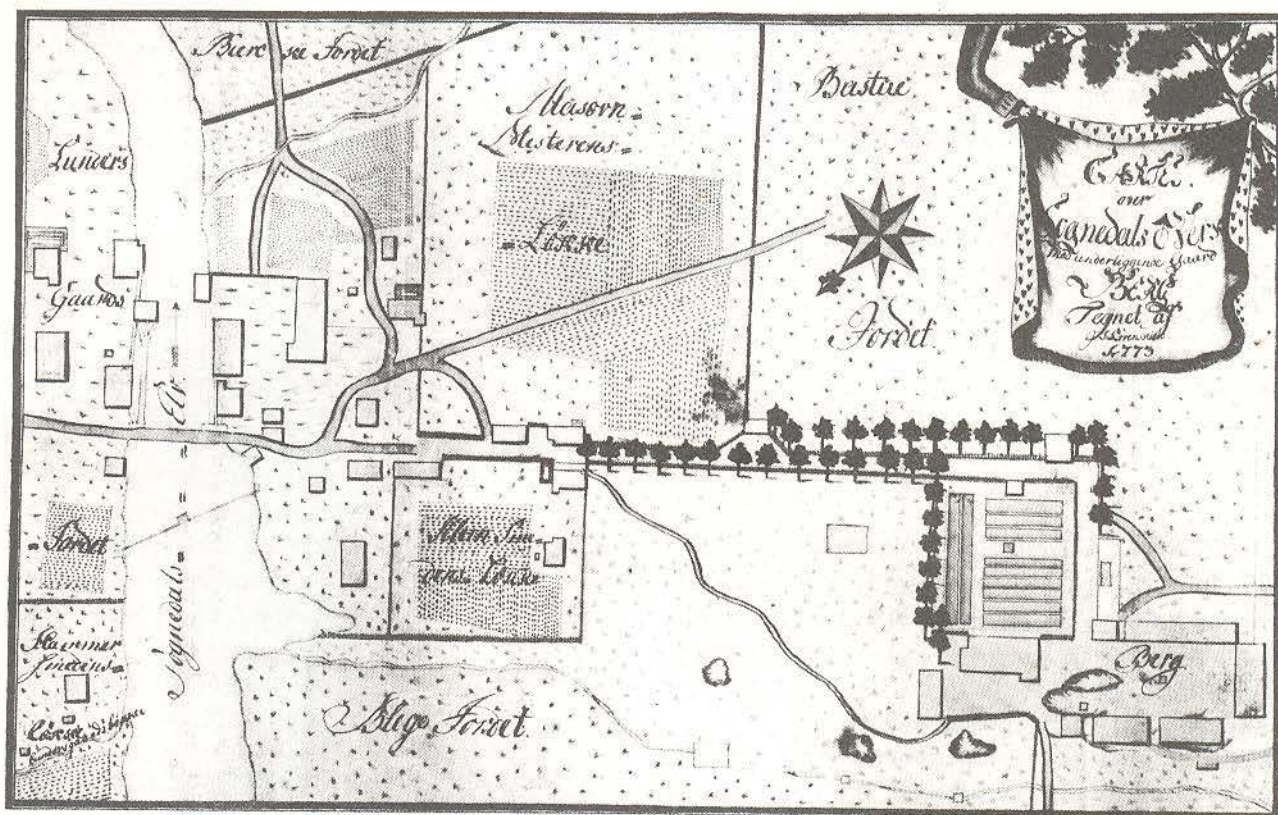
AVSLUTNING

Det er hyggelig å arbeide med en artikkel av denne art. En treffer på så mye stoff som ikke bør gå i glømmeboka. Jeg tenker her på Samlaget på Hønefoss og stria for politikerne med å få avvirket *drammesalget*, et salg som ga gode inntekter, så gode at sjøl avholdsfolket kviet seg for å oppheve Samlaget. *Hønefossboka* forteller om dette.

Jeg skylder *Kari Gigstad* takk for opplysningene om Steinhamar-familien

Forøvrig er det interessant å melde at både *Halldis* og *Jorunn Steinhamar* figurerer i oppslagsverket «*Kvinnens Verden*». Det kom ut i Oslo 1958. Kvinner fra hele verden som har betydd noe for kvinnefrigjøringen, er med i dette verket.

Kart over Sognedals Jernverk tegnet av J. G. Løvenskiold i 1773.

Sognedahlens Ø-værk

Tekst og foto: JAN SOLGÅRD

OPPTAKTEN

I april 1743 sendte det «danske kanselli» ut en spørreliste til sine stiftsamtmenn og amtmenn. Og siden listene kom fra kanselliet anså man det som en tjenestesak å besvare dem. Omfanget av listene var stort. Bakgrunnen var delvis ønsket om bedre opplysninger, men kanskje like meget ønsket om å finne grunnlag for nye næringsveier og inntektskilder.

På den tid var Iwer Wiel fogd i Ringerike og Hallingdal. Wiel, som var født på Strømsø i 1711, ble utnevnt til fogd i «Ringerige og Hallingdalens Fogderie» i 1736, bare 25 år gammel. I sin «Beskrivelse over Ringerige og Hallingdalens Fogderie hvorudi Findes anført dets Grænser, Situation, Størrelse, Vasdrag,

Skoug og Marck, Dyr, Fugle og Fiske, Mineralia, Naturalia og Antiquiteter med videre», heter det blant annet:

«Paa den vestre side af Sognedalen, paa Gaardene Bjerg's og Bjerke's Ejendele findes god Jern-Erts, og i tæmmelig mængde, men ej belagt, og har jeg i min væрге endeel Stykken deraf, som ere ret rige.»

Det skulle da heller ikke gå mange år før noen tok opp den direkte utfordringen hos Wiel, som sa:

«Mineralia findes og paa Ringerige, som sølv-, kobber- og Jern-Erts, og var der at ønske, saadant kunde blive optaget og komme igang,

hvorved Bønderne kunde fortjene noget ved Kjørsel og Arbejde, og mange hjælpes, som nu levde i yderlig Armod.»

Den 26. juni 1749 finder og anmelder Christian Tandberg¹⁾, sitt malmfunn til Rentekammeret. Den 27. august samme år innsender kammeret, til Oberbergamtet, Tandbergs «ansøgning om et Værks Opsetning i Sognedalens Annex p. Ringerige efter de af ham der fundne Malme». Det er ikke usannsynlig at Tandberg har hatt kjennskap til Wiels beskrivelse, da han flere ganger er benyttet som vitnerlighetsvidne av det offentlige.

VERKET UNDER LARS BRAAG

Men Tandberg kom selv ikke til å starte jernverket han ansøkte i 1749 i Sognedalen. I stedet var det to «borgere og indvaanere udi Christiania», justitsraad Paul Vogt, og seigneur Lars Braag²⁾ som går igang med å opprette jernverket, og derved også utnytte jernmalmen i Blikrudåsen og i Narverudmarka.

Lars Braag var den som skulle drive verket og han bosatte seg da også i Sognedalen. Ved skjøte av 15. oktober 1750 ble han eier av en del av Nedre Berg. I februar året etter kjøper han resten av eiendommen.

Ethvert jernverk hadde en circumference hvor verket hadde forrett til kull og ved. På den måten kunne det sikre egen drift. Circumferenceprivilegiet besto i at verkene innen en viss omkrets fra verket, med dette som midtpunkt, hadde eneretten på kjøp av trekull hos bøndene. Disse ble også tilpliktet, mot passende betaling, å levere trekull og likeledes delta i malmkjøring o.l. «Circumferencen» var altså et privilegium og ikke verkets eiendom. Men verkene kunne kjøpe eiendommer innen Circumferenceområdet, og sterkest sto selvfølgelig de verkene som eide flesteparten av eiendommene innenfor dette området³⁾.

Således ble det i 1750 fastlagt følgende Circumferenceakt for Sognedalsverket: «Extract paa de af kongl. Ober Berg Amts Commissionen til Sogne Dahlens Jernværk lagde Circumferences Bønder og Gaarder udi Sogne Dahlens, Krydshærrets, Flaee, Aadalens Annexer og Nordre Hougs Hoved-Sogn samt

Houg Annex og Hole Præstegæld paa de i Acten udnævnte dage og stæde. Aar 1750».

Så følger en oversikt over hvilke gårder som etter dette kom inn under jernverkets Circumferenceområde. Oversikten inneholder fortegnelse over gårdens navn, eier eller oppsitters navn, skyld, skog og avstanden fra gården til verket. Circumferenceområdet omfatter 42 gårder i Soknedalen, 10 i Krødsherad, 7 i Flå, 34 i Ådalen, 96 i Norderhaug, 62 i Haug og 25 i Hole - tilsammen 276 gårder.

Videre het det:

(disse) «udgiør efter denne Ligning paa de som haver Beqvemligst Skoug 7340 læster som ej ville forslaae, naar Gud Gaf Løcke til en bestandig Blæsning, stort mere en Maasovnen kunde Forbruges, men ved eftersyn af Hr. Holtz Fyrste nærværelse kand vel eendeel Gaarders Skouge taalle meere at drives af, naar der kunde faaes Folk dertil.»

Den mest betydelige og kostbare innretning ved et jernverk er masovnen. Ovnene, som var en lukket høyovn, var verkets midtpunkt. I 1752 oppførtes så masovnen på gården Nedre Bergs grunn - og anlegget fikk navnet «Soknedals jernværk».

Den som hadde bygget masovnen på Soknedalsverket har neppe vært særlig bevandret ut i masovnskunsten, for som det heter i M. Th. Brunnich's samlede Efterretning om Jernverkene i Norge og Sverige: «Anno 1752 foretog med d. første smelting. Efter 14 Dagers Blæsning faldt Masovns Piben ind og bristede, Gestellet duede ej heller, saa at smeltningen maatte ophøre dog agtede ved Aar at sætte Masovnen igjen i stand».

Starten var således meget uheldig for verket. Uten masovnen kunne det jo ikke bli noe, og arbeidet med å bygge ovnen opp igjen tok lenger tid enn antatt. Først i 1756 sto den nye masovnen ferdig, og det ble opptatt nye gruver i Lunner, Krødsherad, Snarum og Modum. Lars Braag var i mellomtiden blitt eneeier av verket og utvider stadig. Langs veien mellom Verkensfossen og Berg ble det bygget arbeiderboliger, magasin, forvalterbygning, smie og snekkerstue, jernbod, pakkhus og hus for opplag av kull.

Jernovnsplate fra Braags periode, 1763.

Braag bodde med sin familie på verket, og denne perioden regnes som verkets glansperiode. Til tider driftet det godt, og produksjonen av jern og støpegods var tilfredsstillende. Ovnene fra denne perioden hadde ord på seg for å være vakre. Men vanskene med å få nok god jernmalm har vært verkets hemsko helt fra starten. Verkets egne gruver ga middels malm og det ble nødvendig å mute gruver på Sørlandet. Dette nevnes av Jens Gram i 1773 i hans Underretning om de Søndenfjeldske Jern Verker:

«Sognedalens Verk er anlagt paa Uartig kisige Malm gange hvoraf nu næppe nogen Arbeides, her skal være fundet nogle nye Anvisninger af bedre Art, men de er ej tilstrekkelige til Driften. Verket forsynes derfor til Deels med noget malm, som dog ej er af bæste sort, fra Vestlandet ⁴⁾, og denne Malm maa kjøres fra Drammen 8 miil over Land til Verket som ligger i Sognedalens annex Nordre Houg Præstegield paa Ringeriget. 8 miil fra Christiania. Dette Verk er i Gang næppe over 3 Maaneder aarlig.»

Rundt 1770 er Verket nedslitt og Braag meddelte Oberbergamtet i desember 1772 at:

«Værket er i slet tilstand og lidte stor Mangel paa gode Malme, saa Masovnen desformedit ikun har vært paablæst udi næstafvigte 2 aar, ikun 9 dage i alt.»

I bergamtet visste man stort sett om de vanskelighetene Braag hadde. Det hadde ryktes da bergamtet i 1771 hadde begjært innbetalt 300 Spesiedaler at både eieren og verket var «i yderlig tilstand». Hans akutte pengeproblem ble avverget ved venners hjelp. Jeg antar at vennen i dette tilfelle må ha vært Simon Bendeke, prest i Modum. Det nevnes hos E. Vikør ⁵⁾ at Braag solgte verket til Simon Bendeke som tilvirket noe jern, men la så ned verket.

Men av de neste eieres brev til Oberbergamtet den 19. juni 1777, går det klart fram at disse ervervet verket etter Lars Braags fallitt. Videre vises det til «de tidligere Ejere», slik at det er nærliggende å tro at Simon Bendeke har gått

Portstolpe fra Braags tid: «Ont at forsage, Gud at behage, Tiene sin Næste, det er det beste. LB»

inn som medeier i Verkets siste driftsår før nedleggelsen.

Som nevnt i Braags brev til bergamtet hadde Masovnen bare vært i drift i 9 dager i løpet av 1771 og 72. Inntektene har sikkert nok også vært deretter. Verket var så lite innbringende at det ved kongelig resolusjon av 8. mars 1773 ble besluttet å gi verket tiendefrihet⁶⁾. Frihet for tiendeskatten gjaldt for de år som hadde gått forut for resolusjonen og for de neste 10 år, regnet fra 1773.

Til tross for denne lettelse har utgiftene tårnet seg opp. Transporten fra gruvene i Holt sogn ved Risør har nok vært av avgjørende betydning for verkets store omkostninger, og disse gruvene ble også oppgitt av Braag. Gruvene falt etterhvert i det fri og ble så framutet jernverket.

I en beretning fra Jens Gram i 1776 kan vi lese følgende:

«Masovn-Piben og Bælgene eere efter beretning, utjennlige, Producten har derfor og næppe været over 45 Sk.p.⁷⁾ ugentlig, eller maanedlig henved 190 sk.p., den kies blandet Malm har tidligere fortæret Gestellet, og aarsaget saa hastig Udblæsning.

Stang Jern Smidningen har ophørt af mangel på Hammersmede, det fortilvirkede Stang Jern var ellers af rødskjør Art.»

Som vi skjønner fremstår ikke verket som noe stolt skue i midten av 1770-årene. Av beskrivelsen fremgår det med all ønskelig klarhet at det er et nedslitt verk som higer mot det siste åndedrag. Det uunngåelige skjedde da også ved Braags fallit i 1776. Verkets første store driftsperiode er over, og verket kommer i de neste 10–12 år på skiftende hender.

I J. Grams beretning fra oktober 1776 heter det avslutningsvis:

«Til Verket hører de 3de Bønner Gaarde med 9 Husmandspladse som tillige med verket blev solgt for henved 7000 Rdl.»⁸⁾

PÅ SKIFTENDE HENDER

De nye eierne var Kristian Krefthing, Lars Ridder, Lorentz Snitler og Abraham Hesselberg. I skriv av 19. juni 1777 til Oberbergamtet skriver disse:

«Det av os tilkiøbte Sognedalens Jern Wærk, var af dets siste Eyere, formedels den derved

Den andre portstolpen hadde følgende tekst: «Glød den Syke, hjelp den Arme, saa vil Gud sig over dig Forbarme MB 1773»

lidte anseelig Forliis, Besluttet at lade Demoleres, efter at eendeel Liebhabere baade havde Beseet sig, og frasagt sit Bud, Vi Resolverede eendelig, at tilkiøbe os disse Rudera, ej i Tanke derved at profittere, thi Løest viste vii, de forrige Eyeres ulyksalige Skiæbne.»

Om det utelukkende var for å profittere, eller om de hadde alvorlige planer om drift av verket vites ikke, men allerede 1½ år senere sender de følgende skriv til Oberbergamtet:

«Formedels manglende Gode Jern Malm Gruber/: der kunde lønne sine Arbeidere og ophiælpe det forfaldne Sognedahls Jern Werk/: finde vi os nødsaget same Jern Werk at oplægge og sløyfe, hvilket vi herved underdanigst vil have Indberettet Det høy kongelige Ober-Berg-Amt. – Wiol dend 30.te Octob. 1778.»

Brevet var undertegnet av Lars Ridder, Abraham Hesselberg og prostinde Schnitler.

Brevet hadde følgende påtegning:

«Efter Samtlige Med-Interessenters Begier, maa Jeg Underdanigst udbede, Det Høy Kongelige Ober-Berg Amts Resolution herved, Inden os med allerførste høy-gunstigst tilstillet, da mand udi Næstkommende Maaned, agter at Auctionere Jordegodset. –

Wiol ut supra
K. Krefting.»

Den 2. februar 1779 selger eierne jordeiendommene Øvre og Nedre Berg, husmannsplassene, setrene, frukthaven, lysthuset, 10 favner godt høy, ploger, harver m.m. til Ole Ellefsen Strand for 5000 Riksdaler courant. Selv beholdt de alt som hørte til verket og gruvene. Men i 1780 eller 81 løste Lars Ridder ut de andre medeierne og ble eneeier av verket. Han selger så det hele til Conrad Claussen, eieren av Bærum jernverk i 1783 for ca. 5000 Riksdaler. Men Claussen døde alt i 1785, bare 32 år gammel, og Sognedalsverket ble fremdeles liggende nede.

Etter Claussens død styrte kammerherre Fredrik Julius Kaas Bærumverket i ca. 5 år. Han ble gift med enken etter Conrad Claussen og selger Sognedalens Jernverk den 16. juli 1787 til en svenske som heter Peder Floberg. Under Floberg skulle verket komme i gang igjen som før og verket går nå inn i sin andre driftsperiode.

NY DRIFT

Floberg går i gang med restaureringen og gjenoppbyggingen av verket og allerede på våren 1788, da kammerjunker Kaas og justitsråd og sorenskriver Boll besøker verket, heter det i forretningen at: «Floberg foruten adskillige Reparationer paa Wærkets bygninger havde allerede opført Reverbererovnen.»⁹⁾

Det nevnes ikke noe om denne var blitt forsøkt eller om det var foretatt noen smeltning. Men samme år besøkes verket av professor ved Kiøbenhavns Universitet M. T. Brünnich og i hans beretning av 26/9 1788 skrives at det fremdeles ikke var skjedd noen smeltning, men under hans «ophold og Nærværelse ved Wærket» lot Floberg ovnen antennes med Bjerkeved «og stærkt ophede». Av dette forsi-

kret professoren at «han kunde see, at den til Smeltningen fornødne Træk var aldeles fuldkomen». I en senere undersøkelse (1799) skriver bergmester Petersen om dette:

«Det være mig dog tilladt at anmærke at saafremt man vil dømme efter de tvende i denne Reverbererovn af Floberg foretagne og mislykkede Prøvesmeltninger, da lader det til at Hr. Professoren har seet feil, eftersom Ovnens urigtige Structur og Indretning uten Tvivl maa have foraarsaget, at ingen Smeltning paa Jern i same blev muelig». Brünnich skriver også at aduseringsovn¹⁰⁾ er «til det betydeligste fuldført». Han avslutter sin beretning med å anbefale at Floberg får lån til verkets drift idet han mener at Floberg «af Pengene vil gjøre all mulig god Anvendelse».

Sommeren 1788 synes Floberg å ha fått masovnen og jernstøperiet i gang. Dette kan vi se av en artikkel i ukeskriftet «Samleren nr. 34» utgitt i Kjøbenhavn 18. juni 1788. Under tittelen «Om fabriker i Aggershusstift i Norge» finner vi:

«Et Jærnstøberi af Gryder, Urner, Possementer¹¹⁾ og andre Sirater¹²⁾ er oprettet ved Sognedalens Verk af herr Floberg, som paa sine udenlandske Reiser har lært dette, og tillige ved visse af ham selv opfundne Haandgreb forstaaer, af den der værende Malm, som er af slettest Art, at støbe Gryder og Kar, som ej gaae i Stykker eller faae Sprækker ved at støbes, og at gjøre Jærnet saa blødt, at man kan skjere deri, med mere, som jeg ikke er i stand at give fuldkommen Oplysning om. Han har til den Ende kjøbt dette forladte Værk, og skal have forbundet sig, deraf at levere til Flo den Jernkar, i stedet for de tilforn brugelige og langt bekosteligere af kobber. Han gjør og deraf adskillige Possementer og andre Sirater med en paasat Fernis, som giver den en god Anseelse. Dertil er ham Penge forstrakte af Kreditkassen».

Året etter ble det avholdt en kommisjon ved verket. Hensikten var å undersøke verkets gruver og skjerp, for det ville være forholdene ved disse som ville bli avgjørende om verket kunne holdes i god drift. For å kunne bestemme malmens kvalitet og egenskaper måtte det til en lengre prøvesmeltning ved Masovnen enn det som inntil da hadde skjedd. Kommisjonen fant at aduseringsovnen var ferdig

oppmurt og manglet bare jernristene til ildstedet. Ovnens var likevel ikke i bruk, dels fordi reverbererovnen som har sammenheng med aduseringsovnen ikke var i gang, og dels fordi Floberg ikke hadde fått en «edsvoren Mand» til arbeidet. Reverbererovnen var ferdig, men kunne ikke settes i gang da de arbeiderne som skulle betjene den måtte arbeide ved Masovnen.

Hensikten med kommisjonens undersøkelser var å besvare et skriv fra kammerjunker Kaas, om verket var av den beskaffenhet at hans majestets kasse kunne være betrygget for lånet til Floberg på 7900 Riksdaler. Amtmann Lange førte kommisjonens svar i penn og sa bl.a.: «at ansee Wærkets Wærdie at være realisert til Valuta for det dertil bekomne Pengeaan».

Kommisjonen konkluderte sin undersøkelse med: «at den kongelige Credit Casses Laan i dette Wærk kan ikke ansees for andet, end et af de grundigste og mest haabefulde, saavel i Henseende til et Jernværks Nødvendigheder og oeconomiske beliggenhed, som i henseende Flobergs Egenskaber til at udføre det».

Den kommisjon som ble avholdt ved verket året etter skulle se om verket kunne klare seg selv med malm fra egne gruver. De kom da også til den konklusjon at dette skulle være mulig.

Den viktigste gruva var Weverdals gruve, en gruve som i sin tid ble forlatt av Hassel jernverk og ansett som ikke drivverdig. Men masovnstabellene viste ikke tilfredsstillende produksjon, noe som antagelig skyltes masovnens ustadige gang. Omkostningene pr. skippund råjern lå nesten 1 Riksdaler høyere enn Flobergs anslag. Verket led også av kullmangel, men dette kunne avhjelpest ved kontant oppgjør med bøndene. Men Floberg hadde ingen kontanter og så seg nødsaget å søke om 9992 riksdaler til 6 måneders drift.

Denne sum anså også kommisjonen var nødvendig til verkets drift.

I 1794 opptar Floberg et lån på 24.000 riksdaler og verket går nå inn i en god periode. I løpet av 1794 og 95 opplever de ved verket den lengste Blæsningsperiode som varte sammenhengende i 30 uker. Det ble da produsert 1016 Skippund råjern etter 330 utslag fra masovnen. I gjennomsnitt blir dette 1 utslag pr. 15. time

Ovn fra 1794.

med drøye 3 skippund jern i utslaget. Til å fremstille 1 skippund råjern ble det ved denne Blæsningen forbrukt:

1 9/16 Tønne¹³⁾ Malm

2 Læster¹⁴⁾ kull

1/2 Tønne Kalk (som flussmiddel).

I juni 1795 skriver Floberg i brev til kredittkassens direksjon: «at en Begyndelse skal skee med Støbning af Raajern og Adousering».

Dette ble det imidlertid ikke noe av. Floberg beklaget seg over følgende ting som hadde hindret verkets drift: Vannflom, alminnelig Pengenød og usedvanlig dyre tider, sent kommende og hastig bortgående vinterføre, mangel på hester som følge av førknapphet, uventet undermål på kull, malm o.s.v.

Året etter, i august 1796, skriver Floberg på ny til Kredittkassedireksjonen at: «Intet andet

for Wærkets Opkomst og Flor har staaet og staar tilbage, end blot fuldt op af Kull».

Floberg hadde vanskeligheter med å få bøndene innenfor Circumferenceområdet til å levere kull. Dette skyldtes nok både at bøndene tidligere hadde hatt vanskeligheter med å få oppgjør for kull, og andre stridigheter mellom dem og verket som f.eks. problemer verket påførte bøndene ved reguleringen av Torvann. Både amtet og Floberg hadde bestrevet seg for å finne en løsning på dette, men selv ikke Flobergs oppmuntrende tale til de virksomme og de lunkne i kulldriften våren 1796 syntes å kunne løse floken, og derved også kullmangelen ved verket. Floberg selv regnet ut at han hadde lidd et tap på ca. 40.000 riksdaler fordi almuen ikke hadde levert til verket det kvantum kull de etter circumferenceacten var pålagt. Beregningen fra Flobergs side kan vel sies å være mindre passende og velanbragt i saken.

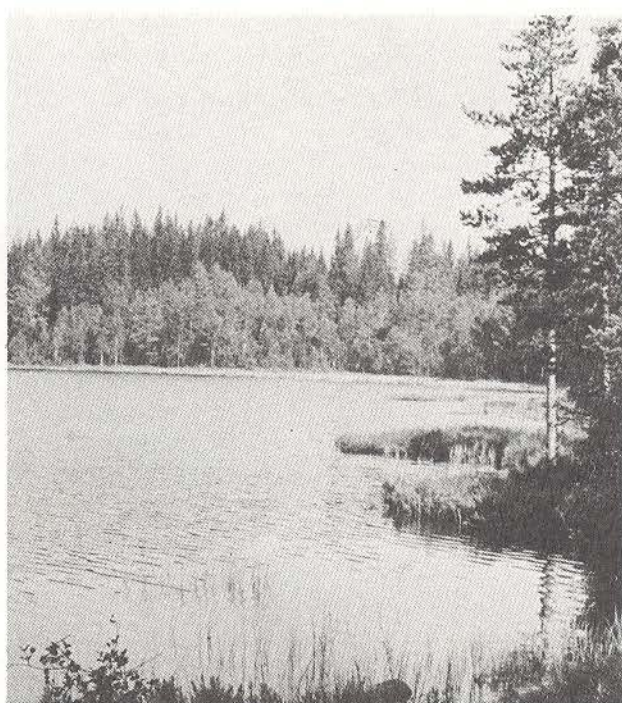
Samme år, innunder jul, undersøker justisråd og amtmann Lange verkets tilstand og avgir en betenkning herom. I beretningen av 21. januar 1797 heter det bl.a.:

«De paa Masovnen og Stang Jerns Hammeren anførte Forbedringer, forekommer mig baade solide, hensigtsmessige, nyttige og sparsommelige beregnede, da disse 2 de et Werks vigtigste og kostbareste Wærksteder befindes udi complet Stand, og Masovnen især med sit gandske Inventarium af alle Slags i den Stand og Orden, at den fortiener at sammenlignes med Masovne ved de vigtigste Wærker i Landet».

Lange avslutter med å si at verket slik som det fremsto ved hans befarung var vel verd de 40.000 riksdaler som kredittkassen hadde kreditert verket. Ja, endog 60.000 for en mann som hadde et snes tusen av egne midler å legge til i verket.

Det har altså fortonet seg for Lange som et prektig verk rundt årskiftet 1796/97, i god stand med solid utstyr og vel verd sine 60.000 riksdaler om noen ville kjøpe det.

Men allerede to måneder senere, i februar 1797, skriver Floberg til bergmester Petersen at masovnsproduksjonen har gått ned, særlig de siste blæsninger, av mangel på malm fra Weverdals gruve.

Gruvetjern på Holleia minner om virksomhet i svundne tider.

Verkets rikeste gruve synes nå ikke lenger å kunne gi grunnlag for full drift. Av de andre gruvene hadde Dramdals skjærpene smeltverdig og brukbar malm, men var alt for kostbar å drive. Leerbergfeltets skjerp på Holleia hadde strengtsmeltelig og ikke godartet malm. Øvrige skjerp var: Kopland, Overen, Brustigen, Bjørndalen og senere Kluftefoss. I et brev av 8. november 1796 hadde Floberg optimistisk skrevet at både Dramdals- og Kopland malmen falt rikere, og at Koplandmalmen var omtrent like rik som Weverdalsmalmen og kostet bare halvparten.

Likeledes ble malmen fra Kluftefoss betraktet av Floberg som en av verkets viktigste oppdagelser og han skriver i april 1798 at han håper at Kluftefossmalmen skal bidra til forøkelse av Produksjonen. Men Floberg var nok for optimistisk med hensyn til malmens kvalitet. Det ser vi av den aller siste Blæsning som ble foretatt ved verket før alt opphørte. Den ble foretatt i 1798 og blæsningen varte i 8 uker med 81 utslag som ga 239 Skippund råjern. Dette gir et utslag pr. 17. time med et gjennomsnitt på litt under 3 Skippund jern. Malmen som ble benyttet stammet hovedsaklig fra Koplandskjærpene, og sammenligner vi med den gode blæsningen i 1794/95 ser vi at

Ovnsplate fra Flobergs periode (1794)

forskjellen ikke er så stor når det gjelder tidsrommet mellom hvert utslag (15 mot 17 timer). Men ser vi på hvilken mengde malm og kull som nå måtte til for å oppnå samme resultat, skjønner vi at det ikke lenger ville lønne seg å fortsette driften.

I 1798 gikk det med:

2 Tønner malm

2 Læster og 7½ Tønne kull og

7/24 Tønne kalk

for å frembringe 1 skippund råjern. Dette samt den ustadige tilgangen på kull førte da også til at Floberg la ned det hele. Etter bergmester Petersens undersøkelse ved verket i 1799 sammen med Floberg ble det ikke foretatt flere blæsninger og verket gikk inn 50 år etter at Chr. Tandberg anmeldte sitt malmsfunn til Oberbergamtet.

NEDLEGGELSE OG SALG

Bergmester Petersens beretning til Kredittkassen konkluderte med at verket ikke burde gjenoppta driften da dette ville være en byrde for Statskassen. Kredittkassens direksjon tiltrådte dette i sitt brev av 5. mars 1800 til regjeringen.

Regjeringen lot så verket utbys til salg på auksjon, og selv om verket hadde utestående fordringer på 42.500 riksdaler ble det ropt opp for 3.000 riksdaler. Men ingen kjøper meldte seg.

I 1802 ble det gjort nye undersøkelser ved verket for å se om verket kunne settes i drift igjen.

Påny var det bergmester Petersen som foretok undersøkelsen og påny var svaret at det aldri ville lønne seg å drive verket på egne malmer. Å kjøpe malm fra andre Verk ville bli for dyrt på grunn av transporten, og likeledes var det lite trolig at bøndene ville inngå bindende kontrakter om levering av tilstrekkelig og billig kull.

Kredittkassen innhentet også Oberbergamtets betenkning. Denne gikk i samme retning som Petersens, og kredittkassedireksjonen utba seg derfor regjeringens avgjørelse om hva som skulle skje med verket.

I den kongelige resolusjonen som beseglet verkets skjebne, heter det:

«Efterat Vi have ladet Os foredrage Credit-Casse-Direktionens allerunderdanigste Forestilling angaaende Udfaldet at de indhentede Efterretninger om Muligheden af Sognedals Jernverks Drivt, er det Vor Villie, at Verket med alle dertil hørende Bygninger, Indretninger og Machiner, Møllebrug, Gruber og Inventarier, Malm- og Jernbeholdninger med tilhørende Rettigheder og udestaaende Restancer strax stilles til nye Auction enten samlet eller særskildt efter Direktionens Forslag, og bortsælges for hvad Bud end derpaa maatte gjøres.

Søgsmaalet med Floberg kan efter Omstændighederne frafalles.

Kjøbenhavn i det geheime Stats-Raad, den 17. april 1805.

Christian R.

E. G. Schimmelmann Wendt

J. N. Tetens C. W. Lange

Kellermann.»

Den 17. august samme år ble det så avholdt auksjon over verket. Ansvarer for denne var pålagt auksjonsforvalteren på Kongsberg, Olav Olavsen, men han kunne ikke møte og bemyndiget i sitt sted Andreas Holdt.

Efter flere bud og overbud fikk Ole Olsen Berg¹⁵⁾ tilslaget for 1.535 riksdaler «hvorhos kjøberer erklærte sig villig til at gi til Norderhovs fattigkasse 2 riksdaler».

Slik ender sagaen om Sognedals Ó Verk.

Verkenselva i dag, sett fra den gamle broen. Jernverket lå til høyre i bildet.

FOTNOTER

1) Christian Tandberg, som var født på Skotselv i Øvre Eiker i 1705, kjøpte i 1749 den adelige sædegården Ulleland i Øvre Eiker og bosatte seg på gården. Her drev han sagbruk, møller, teglverk og stor handel med utlandet frem til begynnelsen av 1760-tallet. Fra 1765 til sin død i 1769, var han forvalter ved Odals jernverk.

2) Rasmus Pedersen Raa, gift med eldste datter av Harald og Karen Frog, overtar gården Braag i 1703. Han tar også slektsnavnet Braag etter gården og sitter på den til 1736. Sønnen Lars Braag vokser opp i Kristiania og gjorde i sine ungdomsår store forretninger med direktør Vogt.

3) Disse bestemmelsene syntes i høy grad å gå i favør av verkseierne, mens de la en byrde på bøndene. Disse fikk ikke utnyttet skogen som de ville og som det passet dem best økonomisk, og ofte førte dette til tvister mellom bøndene og verkseierne. Enkelte ganger var det sogar tilløp til bondeopprør rundt bergverkene våre.

4) «Vestlandet» begynte dengangen ved Rygjarbit (Gjerne-stangen) øst for Risør.

5) E. Vikar: Soknedals jernverk, Norderhovsboka 1914.

6) Ethvert jernverk måtte svare skatt til staten, den såkalte tiendeskatten. Dette gjaldt også for kobberverkene som måtte utrede tiende i ordets bokstavelige betydning, nemlig tiendeparten av det produserte kobber. For jernverkene utgjorde «tiendeskatten» ca. 1½ % av produksjonsverdien.

7) Skippund. 1 skippund - 20 lispund - 320 pund - 159,4 kg.

8) Riksdaler. 1 riksdaler - 4 mark á 24 skilling. Etter 1816: 1 riksdaler - 5 ort á 20 skilling.

9) En ovn hvor man smeltet råjern ved hjelp av stenkull. Man fikk høyere temperatur og derved tettere og vakrere overflate enn på produkter støpt fra Masovnen.

10) I aduseringsovnen gjøres støpejernet bløtere (seigere) ved langsomt å gløde bort kullstoffet.

11) Possement - pynt.

12) Sirat - pryde.

13) 1 tønne malm - 1 kubikkalen - 0,25 kbm.

14) 1 Lest trekull - 12 tønner - 1,93 kbm. Som det fremgår er tønne målet for malm og trekull ulik store. 1 tønne malm - 0,25 kbm. 1 tønne trekull - 0,16 kbm.

15) Ole Olsen Berg var sønn av Ole Ellefsen Strand som kjøpte jordeiendommen unna verket i 1779, og tok gårdsnavnet Berg som familienavn. Familien Berg har således i år sittet på gården i 200 år.

Barndomsminner i Hønefoss

BJARNE OLSEN

Jeg er født i 1899 og vokste opp på Riperbakken i boligen til Teglverket. Det var en stor bolig og ei lita stue attmed, og i den vesle stua var hjemmet vårt. Mine foreldre var Olava og Harald Olsen og vi var syv søsken i flokken, fire gutter og tre jenter.

I den store boligen bodde syv familier, alle familiene hadde felles brønn og bryggerhus. Men ellers var det åtte utedo på rad og rekke, åtte vedbuer og åtte grisehus.

Jeg kan ikke skjønne hvorledes vi skulle klart oss uten grisen, hu mor pleide kjøpe en grisunge i mai måned, den kostet da 7-8 kroner. Den pleiet hun kjærlig til jul, så ble den slaktet og dermed hadde vi mat på etterjulsvinteren, for da sto teglverket, og det var smått med annet arbeide som regel.

I pent vær sommersdag var det alltid minst 30 unger som lekte i området rundt boligen. Det gikk med post og røver, gjemsel og ballspill. Om vinteren hadde vi tønnestaver som ski og en diger langkjelke med plass til åtte unger på.

Jeg minnes Dr. Harboe som var distriktslege i disse årene, han hadde sin største fornøyelse av å sitte på med oss på Ormen Lange når han skulle ned bakken etter et sykebesøk.

Han bodde ovenpå Apoteket i Stabellsgata, og det var umulig å få stoppet kjelken der utafør, så det bar forbi i full fart og mye hojing og en hale av småkjelker etterpå.

I den store boligen bodde Anette og Nils Ruste med åtte barn. Inger og Mathias Wiflat med syv barn. Anette og Hans Rød med åtte barn. Gina og Ingvald Holdt med to barn og Torine og Nils Anderson med tre barn. Foruten familier som bodde der i kortere tid.

Min første skoledag husker jeg godt. Jeg hadde ren vadmels knebukse og buserull, plugga

støvler og svarte sokker. Mor hadde kjøpt tavle og griffel til meg som lå i en papirpose. Det kostet 22 øre og var min første private eiendom.

Skolemester Elviken tronet umåtelig svær på trappa til Veien skole, og skulle vite hva hver enkelt hette for noe.

Frøken het Martha Lerberg og så alltid ut vinduet når vi sang, hun hadde vakker stemme og et herlig gehør.

Først i tredje klasse fikk vi blyant og kladdebok av papir, det så vi fram til med stor spenning og forventning.

Vi gikk på skolen hver anden dag i hele min skoletid.

SKYSSGUTT PÅ JERNBANEHOTELLET

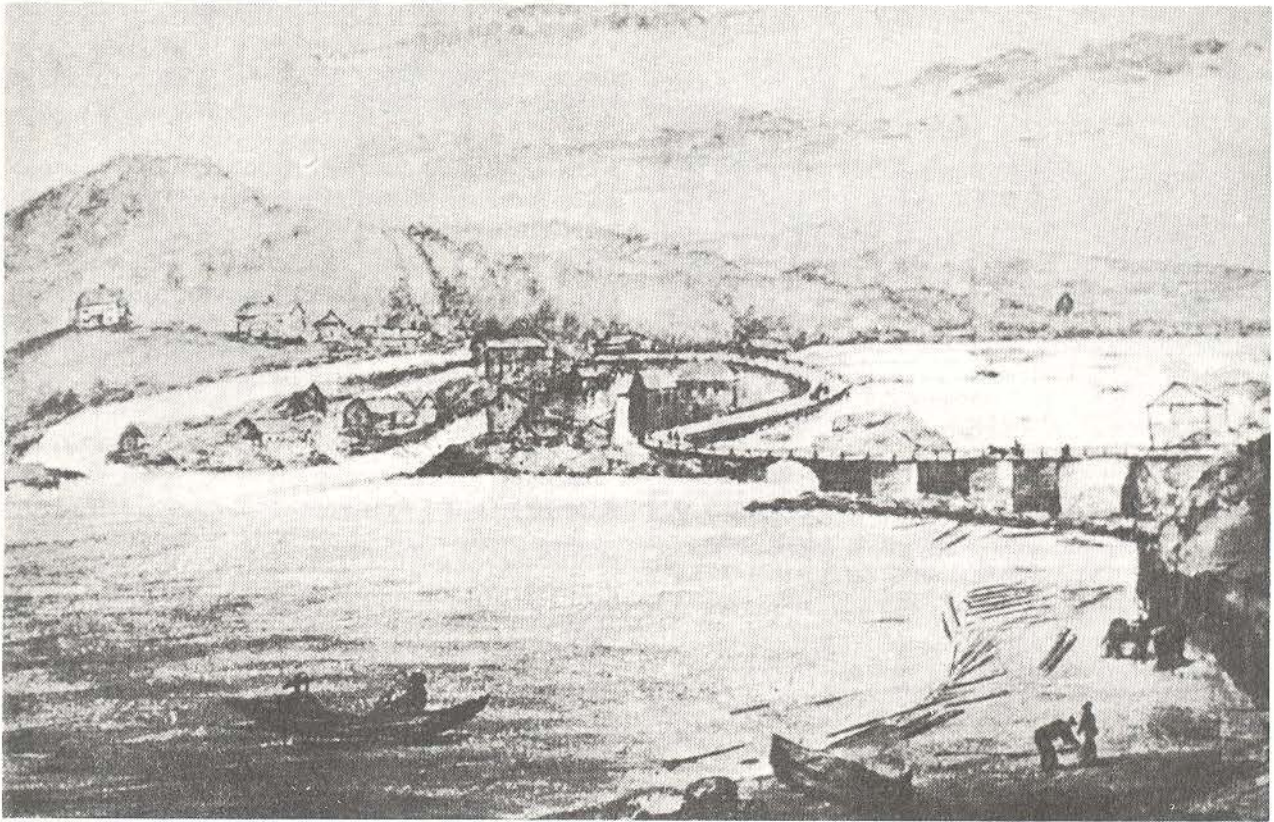
På Jernbanehotellet i Hønefoss residerte Jacob Aabel og frue. Han hadde vært i Amerika. Aabel pliktet syv hester på Hotellets skyss-stasjon, men i min tid var det som regel 14 hester på egen stall foruten fremmed-stallen.

Stallmesteren het Carl Pettersen og han måtte vi holde oss inne med for å ha håp om skyssgutt-jobb når vi var store nok.

Derfor begynte vi gjerne i 11-års alderen å gå til hånd med forskjellige småtjenester i stallen. Som å leie en hest til skoing hos smed Isaksen, strigle hester og vaske vognhjul o.l.

Så en vakker dag var turen kommet til deg, og stolt som en hane svingte du ut med svulmen-de hjerte som skysskar fra gårds-plassen, strak som en grenader på Hunsvotten (kuskens setje) og med ansvar for hest og ekvipasje.

Jacob Aabel hadde flotte vogner av alle slag, Landauer, Karjol, Trille, Dokkert, Rokkert,

Akvarellen viser tydelig forbindelsen mellom Sørsida og Nordsida var før 1860. Brua over selve storfossen ble bygd etter flommen i 1792. Videre ser vi «sageierbruene» som gikk omkring bebyggelsen på Øya. I bakgrunnen går Riperbakken rett til værs. Den var kongeveg og eneste forbindelse med Hallingdal. – Akvarellen er usignert, og kunstneren ukjent. Men teksten: «Hone-fossen June 21st 1850» tyder på at han er engelsk. Originalen eies av hotelleier Truls Grinde.

Sjarabang og Vossakjerre, foruten de nødvendige sleder til vinterbruk.

Av skyssgutter i min tid husker jeg Carl Alfredsen, Jacob Olsen, Johan Ellingsen, Hans Grønmo, Carl Haneborg og Einar Carlsen.

Av turer som har brent seg inn i minnet for livet husker jeg spesielt en lørdag i februar 1912.

Det var handelsreisende Ellingsen fra Drammen som skulle på salgsturné og besøke alle handlende fra Hønefoss til Sokna. Hesten var en brun Nordfjord-hoppe som het Fjæra, forspent en spiss-slede der en stor reisendekuffert ble plassert på tvers foran bena til Ellingsen. Vi starta kl. 7.30 om morgenen og da viste gradestokken på stasjonen 36 grader minus.

Jeg var kledd i det vanlige, knebukser, svarte sokker, pluggsko, genser og jakke, samt sikspencilue uten øreklaffer.

Utenpå alt en kjørefrakk som Hotellet holdt. Vi frøs fælt den dagen, det ble bare kaldere etter hvert. Vi så begge fram til en spisepause

på Sokna Pensjonat, der vi svingte inn omlag kl. 13.

Ellingsen gikk inn i pensjonatet, og da Fjæra hadde fått fôr og lunkent vann kunne jeg gå inn. Skyssgutten gikk alltid på kjøkkenet. Fru Veme på pensjonatet kom hen til meg med varm kaffe, men da hun så matpakka mi som var dypfrost, sa hun: «Detta kan du ikke spise gutten min, hvorpå hun hentet et fat med smørbrød og ba versågod.»

Det var ikke snakk om betaling for mat og kaffe av skyssgutter, det var en uskreven lov at de skulle få litt å bite i der de kom, og lønna var kr. 10 pr. måned.

Så bar det avgårde igjen i kulda, siste stedet vi besøkte den dagen var på Såheim, derfra bar det rett til Sokna stasjon hvor Ellingsen skulle ta toget kl. 16. Her tok vi farvel, jeg husker toget var halvannen time forsinket, men på venterommet fyrte de med bjørkeved så der var godt og varmt. Ellingsen ga en krone i driks og misundte meg ikke den lange hjemtu-

Jernbanehotellet, nå Grand Hotel, ca. 1910. Fløyen langs Stabells gate ble revet i 1912 da den nåværende fløyen mot gata ble reist. Den andre fløyen ble bygd i 1885 av Ole Helgesen. For enden av den lå stall. Til høyre ser vi bygningen som rommer grisehus, ishus og vognskjul.

ren. Da viste gradestokken på stasjonen minus 42 grader. Hjemover sprang jeg mer enn jeg satt på sleden, og nådde stallen kl. 19.30, eller 12 timer fra vi dro avgårde.

Men det var også turer i solskinn og varme, og turer med jordmorskyss og doktorskyss nat-tetider.

En fin juninatt skulle jeg skyss Dr. Herlofsen langt ut i distriktet. Han var Vestfolding og sanger av Guds nåde. Dyp, vakker baryton som bar utover uten å virke anstrengt. Denne juninatten med heggeduft og månesølv ville jeg ikke unnvært for noe på jorden. Avslappet, i diltetrav over Ringerike, varmt og fredfullt på hjemturen etter endt legegjerning, med hodet oppovervendt sang han:

*Det fløy en fugl over granehei
som synger forglemte sange,
den lokket meg bort fra slagen vei
inn på de dunkle gange.
Jeg kom til skjulte kilder og tjern
hvor elgen tørsten slukket,
men fuglesangen lød ennu fjern
som nyn, mellem vindens sukke.
Tiril Tove, langt langt bort i skove.*

Denne sangen var ny for meg, og jeg spiste hvert ord. De sitter som klistret den dag i dag. Så sang vi den sammen, litt famlende fra min side til å begynne med, men snart tryggere, og da han forsto at verset satt som spikret, la han om til annenstemme, og så sang vi av hjertens frøyd, som det heter.

Jeg mente vi fikk dempe oss litt da vi passerte en husklynge, men det var ikke snakk om. Disse folka trenger litt åndelig skjønnhet, sa Herlofsen, og klemte i vei så det ljomet.

Fru Halvorsen var jordmor.

Ettersom de fleste ringerikinger er født om natta, ble det mang en natteskyss med henne. Hun var et herlig menneske. Det var ofte smått med mynt i stuene utover, men fru Halvorsen ga samme service enten det var høy eller lav. Dette er en ny stortingsmann, kunne hun si hvis den nyfødte var høyrøsta. Hun hadde et vennlig ord til alle.

RINGERIKES FØRSTE HIKER

Kandidat Færden het en mann som alltid gikk til fots mellom sine mange gjøremål i skog og mark. Det hendte ikke at han tok skyss selv. Han må ha vært den første hiker på Ringerike, mangfoldige ganger ble jeg stoppet av ham for fri skyss, retningen passet alltid, han hadde ærend hvor det måtte være.

Siste året før konfirmasjonen fikk vi ny stallmester som het Kristoffer Bekken, han ga meg ny salmebok i konfirmasjonsgave, den har jeg ennå. Det var skikken at gutta sluttet å skyss når de ble konfirmert, slik også med meg, da skulle vi ut i mer lønnet arbeide, og jobben med hester som vi likte så godt, tok slutt.

Men dette var en epoke i livet som bidro sterkt til en livsvarig kjærlighet til dyr, og da spesielt hester. Samt utallige kontakter med alle slags mennesker under skyssen, mange av dem minnes jeg den dag i dag med største glede.

FØRSTE GANG PÅ KINO

Verkseier Amund Thorne hadde en svær potetåker på teglverkets eiendom. Høsten 1907 bekjentgjorde han at alle unger i området var velkommen til potetopptaking med servering av vienerbrød og brus, og sist, men ikke minst, gratis kino for alle etterpå!

Det var så mye unger at du store min, lange og korte, gutter og jenter, noen så små at de hang i bøtta til søstera og var mest i veien. Hele åkeren levde, det aulet og krøp over alt, og kjerrene ble fylt fortere enn svint.

Over til side 48

Tida går . . .

HALLVARD LØYLAND

For folk flest er det vanskeleg å halde greie på dei mange tidsaldrane som blir bruka i bøker og skriftlege utgreiingar. Her i landet kan ein i mange høve gå ut frå den tida då landet vårt blei isfritt for omlag 10 000 år sidan. Og så dele tida inn i bolkar etter store og viktige hendingar. Store tidshende går i dei fleste tilfelle føre seg i lenger tid, så det er bare av og til ein kan bruke snaue årstal.

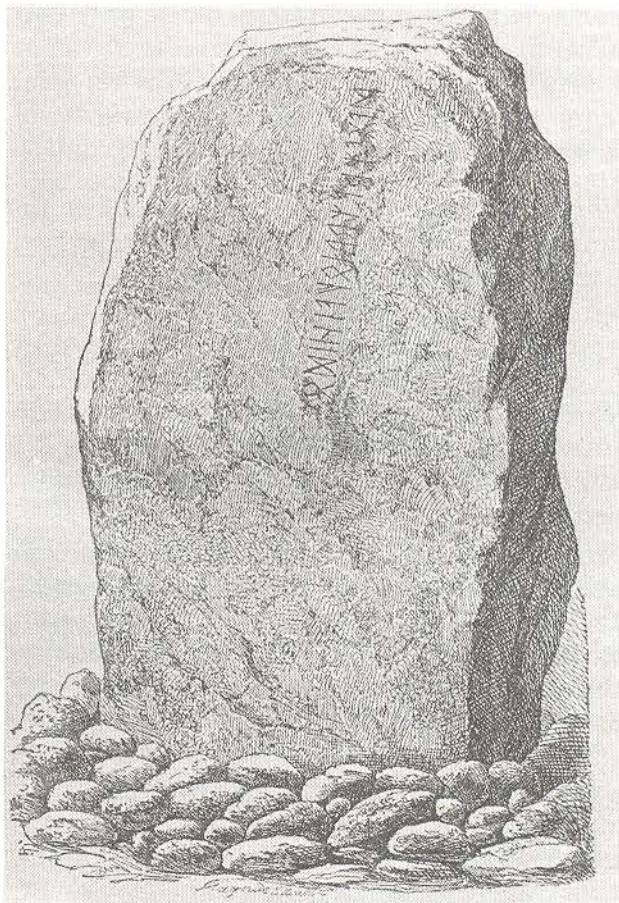
Dei første menneska som vandra inn i landet vårt frå sør, levde mest bare av jakt og fiske, næringar som heldt seg langt nedover mot vår tid. Ein kan vel helst seie at dei støtt levde på flyttefot. Dei eldste funn her på Austlandet etter de første busetjinga skal vere på Høgnipa i Degernes, rett aust for Sarpsborg. I jorda er det trestolpar som kan fortelje at alderen er 7700 etter C14 metoden.

Det har synt seg at frå først av hadde alle same talemålet her i Norden. Det har fått namnet urnordisk eller frumnordisk. Mest all kjennskap til det målet har dei fått ved runene som frå først av var i bruk her i 200-talet. Ein grein av germanane som heitte gotar, budde i Sør-Skandinavia og aust for Østersjøen. Ved hærferder søraust mot Svartehavet og Donau, og mot romarane i sørvest Europa, kom gotane i samband med gresk- og romersktalande folkeslag som kunne skrive. Det kunne ikkje gotane, for dei hadde ikkje lært å bruke papyrus, pergament og blekk. Men dei var flinke og kunstneriske og fann opp runer som var ei etterlikning av greske og romerske bokstavar. Runer skar dei i tre eller riste på stein, berg, bein eller metall. Runeteikna måtte difor ha rette strekar, men ikkje vassrette slik at skurden ville bli borte mellom årringane.

Frå først av var runerekkja på 24 teikn. Seinare drog dei runerekkja saman til 16 teikn. Men det gjorde runekunsten mykje vanskelegare. Kvar rune blei også sett på som eit trolldomsteikn, og med eit særskilt namn. Namnet bar i seg symbol for dei særlege kreftene som låg

gøymt i det. Som døme kan ein nemne at runeteiknet \mathfrak{F} (for bokstaven a) også tydde ås - gud. Runa for t var \uparrow - turs, vond ånd.

Dei eldste runeinnskriftene syner at det var sams talemål over heile Norden. Men ved år 500 var det teikn til omlaging og oppløysing. Frå den tida blei dei lange vokalrike orda dregne saman så dei blei stuttare og lettare. Og: Ved samandringa gjekk trykket over på andre stavingar. Dette omskiftet heldt fram utover til vikingtida. Døme på sammendring: Stainawarijar - Steinar. Hroduwulafar - Rolv. Harjawaldar - Harald.

Gamal tekening av Einangssteinen.

Tida frå 500 til 800 har fått namnet synkopeti- da. Synkope tyder her samandraging og for- korting. Det førde ikkje bare til samandra- ging, men også til at det urnordiske målet blei delt i 3. Her spela endevokalane inn. A i ei ending gjorde stammevokalen lågare. Svensk har såleis gulv, hult, brutit, og skurit. På dansk blei det, gulv, holt, brutt og skåret. Og norsk: golv, holt, brote, skore.

Mange andre ting spela inn i denne omlaginga. Om denne språkomforminga skreiv professor Finn Erik Vinje nyleg m.a. «Synkope og andre endringar i målet skapte en gjennomgående forandring av språket som gjør dette tidsrommet til et av de mest dramatiske i vår språkhistorie.»

Det er funne over 200 runeinnskrifter i Norden på urnordisk mål. Dei viktigaste er på rune- steinar. Men mange runer er også å finne på fast fjell, og på ein mengd mindre ting av tre, bein og metall. Den eldste runesteinen i landet er Kårstadsteinen i Nordfjord frå ikr. år 200. Meir kjend er Eggjumsteinen frå Sogn med bortimot 200 runer. Men mange av dei er ule- selege. Runene er frå omlag 200, og er urnor- diske. Men det mest interessante er at dei er skrivne på eit synkopert mål. Før dei fann denne steinen, trudde målgranskarane at sli- ke former kom så seint som i vikingtida.

Den mest kjende runesteinen i landet er Einangsteinen i Vestre Slidre i Valdres. Særleg to ting gjer det. Innskrifta på Einangsteinen er den eldste *heile* setninga ein kjenner til på urnordisk. Steinen er frå omlag 375 og det står: Eg Dag riste desse runer. Det andre særmer- ket ved Einangsteinen er at det er den eldste runesteinen i landet som alltid har stått der han enno står: På eit gravfelt langt oppe i lia med omlag 580 gamle graver.

Den latinske skrifta, som vi brukar, kom til landet vårt med kristendommen i vikingtida. Av den grunn blei det både eit truskifte og eit skriftskifte. Så langt som ut i 1400-talet hadde runene for det meste gått ut av bruk. Det var likevel visse lag eller ætter som lærde seg ru- ner av gamal tradisjon. Her kan eg nemne ei hending frå 1906 frå skolen eg gjekk på. Vi var nokre få elevar som blei flutt opp i storskolen som det heitte, og vi fekk ein ung og dyktig lærar. Ein av oss gutar hadde så stygg ei skrift. Ein dag sa læraren at skrifta hans var mest

like vanskeleg å skjone som runer. Kva er ru- ner? spurde guten. Så fortalde læraren litt om runene, og nemnde også at ei grannekone – som heldt svært på alt gammalt – hadde rista runer på riva si. For i gamle dagar trudde dei at runer var trolldomsteikn som verna mot ulykker og sjukdom. Her kan eg legge til at det var på den garden dei hadde ein trekubbe som dei kalla Fakse, og som skulle ha vore på gar- den til ut i 1850-åra. Han blei av somme sett på som ein husgud.

Mange kjenner til at den gotiske presten Vul- fila skreiv den greske bibelen om til gotisk på ein sær dyktig måte. Han døydde i 381. Sei- nare døydde også det gotiske målet ut. Men det er mange som i dag kjenner til en «gotisk skrift». Denne har ingen ting med gammalt gotisk mål eller skrift å gjere. Skrifta voks i nyere tid fram som ein stygg avart av latinsk skrift, som er den vanlege. Det er sagt at gotisk skrift her fekk tydinga «barbarisk» fordi ho var så stygg. Skrifta blei brukt i fleire ger- manske land til ut i 1800-talet, særleg i Tysk- land, og av den grunn stundom blei kalla tysk skrift. Dei tyske soldatane i okkupasjonstida var ikkje heilt ukjende med den skrifta. – Vil ein i våre dagar granske gamle brev og pro- tokollar, må ein lære seg den «barbariske go- tiske» skrifta.

Gotisk byggekunst hadde heller ikkje noko med gotane å gjere. Det var ein kvassbogestil frå 1100-talet som løyste av rundbogestilen, antikken.

HISTORISK TIDSINDELING

				Nyare tid
1500				
				Mellomalderen
1050				
	Yngre jernalder			Vikingtida
800				Merovingertida
600			Ur- nor- disk	Syn- kope- tida
500	Eldre jernalder			
400				Romersk jernalder
200				
0				
500				Bronsealderen
1500				Yngre steinalder
2500				Eldre steinalder
8000				Første innvandring
10000				

Companer og Leyermaalssyndere

GISLE GULDAL

Fra tidlig på 1600-tallet var Norge delt inn i 10 hovedlen, og lensmannen styrte lenet på Kongens vegne. Ringerike hørte til Akershus len, og i lensmannens regnskaper herfra kan en finne mange interessante ting. Regnskapene gir f.eks. opplysninger om bøter som ble ilagt og innkrevd for forskjellige lovovertrедelser. Lensregnskapene for noen tilfeldig valgte år, 1620–1623, inneholder en del saker som angår Hole.

Elgjakt må ha vært viktig da som nå. Myndighetene prøvde å regulere jakten bl.a. ved å fastsette jakttiden. I en kongelig forordning av 31. juli 1589 heter det bl.a.:

... forbyde vi alle, ihvo de helst ere eller være kunde, efter denne Dag at sla eller sla lade nogen Elendsdyr nogen Tid om Aaret uden aleneste mellom St. Bartholomæi Dag og St. Mortens Dag, (dvs. 24. august til 11. november.)

Fordrister sig nogen til herimod at gjøre, da skulle de udlægge Huden og Kjødet af hvis de skyde eller sla, til os og Kronen og tilmed have forbrudt 8 orte og 13 Mark for hvert Dyr, de udi saa Maade skyder og ødelægger.

Men det var nok ikke alle som rettet seg etter det kongelige påbud, for i lensregnskapet for 1622 finner vi følgende:

Annamidt och Oppeborridt udj Sagefald dette Aar. Ringerike. – Houle Geldt.

Annamidt aff Joen Stadumb och Guttorm Bye, och ehn deel flerre aff Almuen der udj fornevnte Houle Prestegield formedelst de Imod forbud haffuer drebt tuende Elsdyr; med dennem effter deris formue aff-soenedt for samme forseelse for

Pendinge 10 Daler.

Som en kuriositet kan en nevne at Peder Claussøn Friis omkring år 1600 beskrev elgen slik:

Det største, stercheste oc schiønneste Vilt-diur i Norrig er Elgenn eller Elssdiuret. Hand er schiechet som en Hiort, doeg meget større

oc saa høy paa Beenene at en høy Mand kand staa oprett under hans Bug eller Brøst, naar hand staaar paa Jorden.

En måtte altså bøte om en ikke rettet seg etter Kongens bud, og om en skulle våge å trosse retten, så kunne det også føre til bot. I lensregnskapet for 1620 finner vi denne saken fra Hole:

Annammet aff Colbiørn Fiølsruud, formedelst enn 6 mannds Domb, hannd haffuer sidet of-fuer horig, och icke udj loughlige tid haffuer effterkommit.

Pendinge 2 Daler.

Myndighetene prøvde å kontrollere sine undersåtter. Tjenestefolk skulle holde seg på de gårder hvor de var festet, og ikke i utide dra avsted. Da ble de betraktet som løsgjengere, og ingen måtte hjelpe eller huse slike folk. I 1623 fikk Helge Bønsness i «Houle Præstegieldt» erfare at han hadde overtrådt reglene i så måte:

Helge Bønsness affsoenedt for hand husedt en Compan som var Rømbt aff Edsvold Sougen fra sin Egte Hustru med et andett Quindfolck. Hvilke begge bleff fengsligen tilskicket Fougden paa Øffre Rommerige. Fornevnte Helge gaff for denne sin forseelse.

Pendinge 6½ Daler 11 sk.

Forseelser mot ærbarhet og dydighet ble straffet strengt. I Christian 4. Norske Lov av 1604 finner en bestemmelser som regulerer slike forhold. F.eks.:

Finder mand anden paa sin kone, oc haffuer der lowlig vidne til: da bøde bonden fuld mands bøder, saa som bonden skulle bøde for hannem om han haffed dræbt hannem sagis-løs. Men finder mand anden paa sin moder eller daatter der icke selff haffauer ecte mand: da bøde half mands bøder.

Kirken kunne også reagere på sin måte. Det vanlig var da at synderne måtte stå fram i kirken og skrifte sin brøde, stå åpenbart skrifte som det ble kalt. Dette var en vanlig reaksjonsform for leiermaalssyndere på 1600-tallet.

I Christian 5. Norske Lov av 1687 finner slike bestemmelser:

Hvo nogen Qvindis-Person beligger, bøde til sitt Herskab fire og tyve Lod Sølv, og Qvind-folket tolv Lod Sølv, og stande begge aabenbare Skrifte.

I lensregnskapet for 1622 kan vi lese om en slik sak fra Hole:

Annimitt aff ehn Tienneste Dreng Nemlig Peder Olsen for Leyermaal med en Skøege som straxt affrømbte.

Pendinge 6½ Daler 11 sk.

Og en lignende sak fra 1623. Houle Geldt. Annamidt aff Kaare Trundssøn, en Ud Armet

Husmand for Leyermaals bedriff med Gunbiør Aslachsdaatter, sielff verrendes en Ech Mand.

Paa Øffrighedens goede behaug formedel hans store Armod och Fattigdom hanne samme Forseelse efterlatt, som dog Andre hannom haffuer udlagtt och hannd igien med sitt Arbeide fortiene skall.

Pendinge 6½ Daler 11 sk.

I alle disse tilfellene hvor det blir opplyst at viss pengesum skal betales, må en være klar over at 1 Daler var ganske mange penger. Visst inntrykk av dette kan en få når en husker på at verdien av ei ku var 3-4 Daler på den tiden.

Barndomsminner i Hønefoss *Forts. fra side 44*

Inn med fulle lass og ut igjen i en evig rundgang gikk hestene, det var tre stykker av dem. Plutselig lød verksfløyta. Da ble det så stilt at det var reint nifst. Der kom Thorne sjøl stigende bortpå reina, med hatt og stokk og gullkjede over magen. Han som mødrene truet med når unga var slemme, morsk og uinntagelig kom han i spissen for sju-åtte verksarbeidere som bar på kasser med brus og vienerbrød. De satte det fra seg og vinket oss fram.

Nølende nærmet de modigste seg herligheten, fikk sin flaske med patentkork og en pose vienerbrød og hastet skyndsomt bort.

Da vi andre så at de fremdeles var i live, skjøt vi hjertet opp i halsen og våget oss frampå. Alle overlevde. Siden ble det en skryting hvem som hadde vært nærmest Thorne, og erting på

de arme små som hadde vært ute av seg i skrekk.

Så var det en ny økt i potetåkeren som etter par timer var tømt for sin grøde, og alle tog hjem for å fli seg til den store hendelse, kinobesøket.

Store Klaus og Lille Klaus, het filmen. Det var en dansk stumfilm som vi snakket om hele vinteren, slikt inntrykk gjorde den. Og så var det levende musikk, fru Evenstad spilte flygel og frisørmester Frydenlund Holm spilte fotskolefele.

Ja, dette var en dag som brente seg inn i minnet til ungene på verket og nærmeste omegn. Den markerte seg som noe helt spesielt, noe man regnet ut fra, på linje med 7. juni 1905

Denne siden er uten innhold

Denne siden er uten innhold